

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ШИМАНСЬКА КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 339.9:331.556.4 (043.3)

**МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ
В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Вінниця – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі міжнародних економічних відносин в Житомирському державному технологічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Євдокимов Віктор Валерійович,
Житомирський державний
технологічний університет,
ректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Мельник Тетяна Миколаївна,
Київський національний
торговельно-економічний університет,
завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин;

доктор економічних наук, доцент
Сардак Сергій Едуардович,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
в.о. завідувача кафедри економіки,
підприємництва та управління підприємствами;

доктор економічних наук, професор
Столярчук Ярослава Михайлівна,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри міжнародної економіки.

Захист відбудеться «03» червня 2019 року о 13⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21007, м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий «02» травня 2019 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Якімова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Міжнародна міграція спричиняє гостру політичну полеміку в усьому світі, а враховуючи її соціо-демографічну природу має виключне гео економічне значення, адже мобільність людських ресурсів змінює усталену структуру трудового та демографічного потенціалу країн та регіонів, в окремих випадках підсилюючи дисбаланс, а в інших – балансує існуючі диспропорції територіального, статево-вікового та професійного розподілу людських ресурсів. Сучасні динамічні умови глобального економічного середовища вимагають від країн та регіонів побудови та реалізації дієвої гео економічної стратегії, невід’ємною частиною якої стає управління людськими ресурсами та їх міграцією. Сьогодні міжнародна міграція набуває все більшого поширення, водночас зростає і вимушена міграція. Причинами цього є економічні проблеми, загострення військово-політичних конфліктів, кліматичні зміни. Соціально-економічне значення міжнародної міграції виявляється у сприянні подоланню бідності населення – сума грошових переказів міжнародних мігрантів у країни їх походження щорічно зростає, а переважна їх частина спрямовується в країни з низькими та середніми доходами. Активізації міжнародної міграції сприяє усунення інституційних бар’єрів міжнародної мобільності людських ресурсів, проте, численні кризові явища (нелегальна міграція, торгівля людьми, тінізація доходів мігрантів, гуманітарні проблеми, соціальна та безпекова напруга) свідчать про недоліки інституційного середовища формування та реалізації міграційної політики країн, а поглиблення економічної інтеграції у менш розвинених регіонах світу вимагає побудови регіональної міграційної політики як елемента гео економічних стратегій регіональних інтеграційних об’єднань.

Дослідженням гео економічних трансформацій у глобалізованому світі займалися такі вчені, як Н. Р. Алієва, Л. М. Батурін, В. М. Белоусов, М. А. Беляченко, О. Г. Білорус, А. В. Бузгалін, Л. Ю. Гальчинський, Н. М. Грущинська, П. С. Єщенко, Р. О. Заблоцька, М. Н. Дудін, Т. В. Кальченко, Л. О. Кібальник, А. Ф. Констант (A. F. Constant), Е. Г. Кочетов, А. В. Лубський, Д. Г. Лук’яненко, Ю. В. Макогон, Т. С. Медведкин, Т. М. Мельник, В. Є. Новицький, Т. В. Орехова, А. О. Остап’юк, Ю. М. Пахомов, Р. В. Сіденко, З. Д. Сінг (Z. D. Singh), Я. М. Столярчук, Н. В. Стукало, І. В. Тараненко, А. С. Філіпенко, М. П. Флейчук, І. В. Хаджинов, К. Ф. Циммерманн (K. F. Zimmermann), Ю. І. Чентуков, А. А. Чухно та інші. Ними зокрема, досліджуються зміщення та вплив центрів гео економічного розвитку, гео економічне домінування країн на світових ринках товарів та послуг, гео економічні трансформації в контексті світових фінансових криз та макрофінансової нестабільності, а також значення окремих драйверів гео економічного домінування. Проте, глибшого дослідження вимагають закономірності міграційних процесів в умовах гео економічних трансформацій.

Ключові наукові розробки в сфері вивчення процесів міжнародної міграції людських ресурсів, а також сучасних проблем міжнародної міграції та її передумов представлені працями таких вчених, як Г. С. Беккер (G. S. Becker), Д. Е. Блум (D. E. Bloom), А. П. Гайдуцький, Ю. П. Гуменюк, К. Дагстманн (C. Dustmann), Г. Р. Заремба, І. В. Івахнюк, Д. Каннінг (D. Canning), С. Кастелс

(S. Castles), Е. С. Лі (E.S. Lee), Е. М. Лібанова, Д. С. Массей (D. S. Massey), Т. М. Мельник, К. Озден (Ç. Özden), М. Дж. Піоре (M. J. Piore), А. Портес (A. Portes), Д. Рата (D. Ratha), М. Д. Романюк, Е. Д. Рубінська, С. Е. Сардак, С. Сассен (S. Sassen), О. Старк (O. Stark), Я. М. Столярчук, М. Тодаро, А. Дж. Франк (A. G. Frank), Х. де Хаас (H. De Haas), О. У. Хомра, Р. Дж. Цебула (R. J. Cebula), М. Чайка (M. Czaika), Л. В. Шаульська. Ними отримано теоретичні положення та експериментальні результати причинно-наслідкових зв'язків міжнародної міграції та тенденцій глобального розвитку, встановлено закономірності зв'язків між процесами міжнародної міграції та потоками грошових переказів з макроекономічними показниками країн, тенденціями та перспективами їх розвитку, інтенсивністю зовнішньоторговельних та інвестиційних відносин. Проте, дослідження потребує міжнародна міграція у аспекті стратифікації мігрантів для узагальнення та конкретизації переваг і недоліків долучення країни до міжнародної міграції. Крім того, потреба подальшого формування векторів регулювання відповідних процесів вимагає визначення ступеню та характеру впливу факторів середовища на міграційні мотиви.

Проблемам міжнародного регулювання міграційних процесів та формуванню міграційної політики присвятили свої праці Р. Г. Адамс (R. H. Adams), М. М. Відякіна, О. А. Малиновська, П. Качмарчик (P. Kaczmarczyk), М. Лешіньська (M. Lesińska), С. І. Пирожков, О. В. Позняк, І. М. Прибиткова, Н. Спатафора (N. Spatafora), Р. Д. Стаканов, П. Файнзильбер (P. Fajnzylber), Дж. А. Френкель (J. A. Frankel), Д. Янг (D. Yang) та інші вчені і дослідники. Високо оцінюючи їх наукові результати, а також визнаючи необхідність встановлення ролі та місця інститутів у регулюванні міжнародної міграції людських ресурсів на всіх рівнях міжнародних економічних відносин в умовах гео економічних трансформацій, вважаємо за доцільне зосередити також увагу на проблемах формування та реалізації міграційної політики в ході регулювання міграційних процесів.

Це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, його об'єкт, предмет, формулювання мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Житомирського державного технологічного університету в межах держбюджетних фундаментальних досліджень за темами: «Механізм економіко-екологічної реабілітації суб'єктів господарювання від надзвичайних ситуацій, бойових дій як складова національної безпеки» (номер держреєстрації 0116U005482, 2016–2018 рр.), в рамках якої автором розроблено теоретико-прикладні аспекти пояснення еколого-соціальних та політико-безпекових детермінантів міграції; «Політика щодо біженців та внутрішньо переміщених осіб при загрозах національній безпеці та постконфліктному стані економіки» (номер держреєстрації 0117U006473, 2017–2019 рр.), в межах якої автором розроблено теоретичні положення та практичні рекомендації щодо ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків міграції біженців як особливої категорії мігрантів з постконфліктних територій.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є розробка методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах

геоекономічних трансформацій та обґрунтування на цій основі нових концептуальних засад регулювання міжнародної міграції на національному, міждержавному та регіональному рівнях.

Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки дисертаційного дослідження (рис. 1) було поставлено та вирішено такі завдання:

- здійснити методологічну ідентифікацію теоретико-концептуальних положень дослідження міжнародної міграції виходячи з потреби переосмислення закономірностей міграційних процесів у сучасних глобалізаційних процесах;

- обґрунтувати вплив статево-вікової та освітньо-професійної структури мігрантів на формування та перерозподіл людських ресурсів країн та регіонів;

- сформулювати доцільність та напрями використання інституційного підходу при побудові теоретико-методологічного базису дослідження міжнародної міграції людських ресурсів;

- окреслити вплив геоекономічних трансформацій на міжнародну міграцію людських ресурсів через визначення їх сучасних тенденцій;

- описати причинно-наслідкові зв'язки міграційних переміщень між країнами та регіонами світу з еколого-природничим типом геоекономічних ризиків;

- виявити тенденції міграції біженців як особливої категорії мігрантів з постконфліктних територій для уточнення дії політико-безпекового типу геоекономічного ризику на формування факторів виштовхування;

- визначити значення міжнародної міграції та грошових переказів для економічного розвитку країн, формування та розвитку людських ресурсів, подолання бідності;

- оцінити передумови та соціально-економічні наслідки міграційних процесів в Україні;

- систематизувати фактори формування міграційних мотивів у контексті їх зв'язку з геоекономічними ризиками та для цілей встановлення закономірностей формування міграційних потоків;

- оцінити рівень геоекономічних ризиків країн у компаративному аспекті та окреслити їх зв'язок з формуванням міграційних потоків;

- сформувати та обґрунтувати модель оцінки міграційної привабливості країни для забезпечення можливості прогнозування майбутніх міграційних потоків;

- оцінити розвиток інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції на глобальному, регіональному та національному рівнях;

- обґрунтувати нові підходи до формування концептуальних засад регулювання міграційних процесів на національному, міждержавному та регіональному рівнях в умовах сучасних геоекономічних трансформацій.

Об'єктом дослідження є процеси міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад та механізми регулювання міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій.

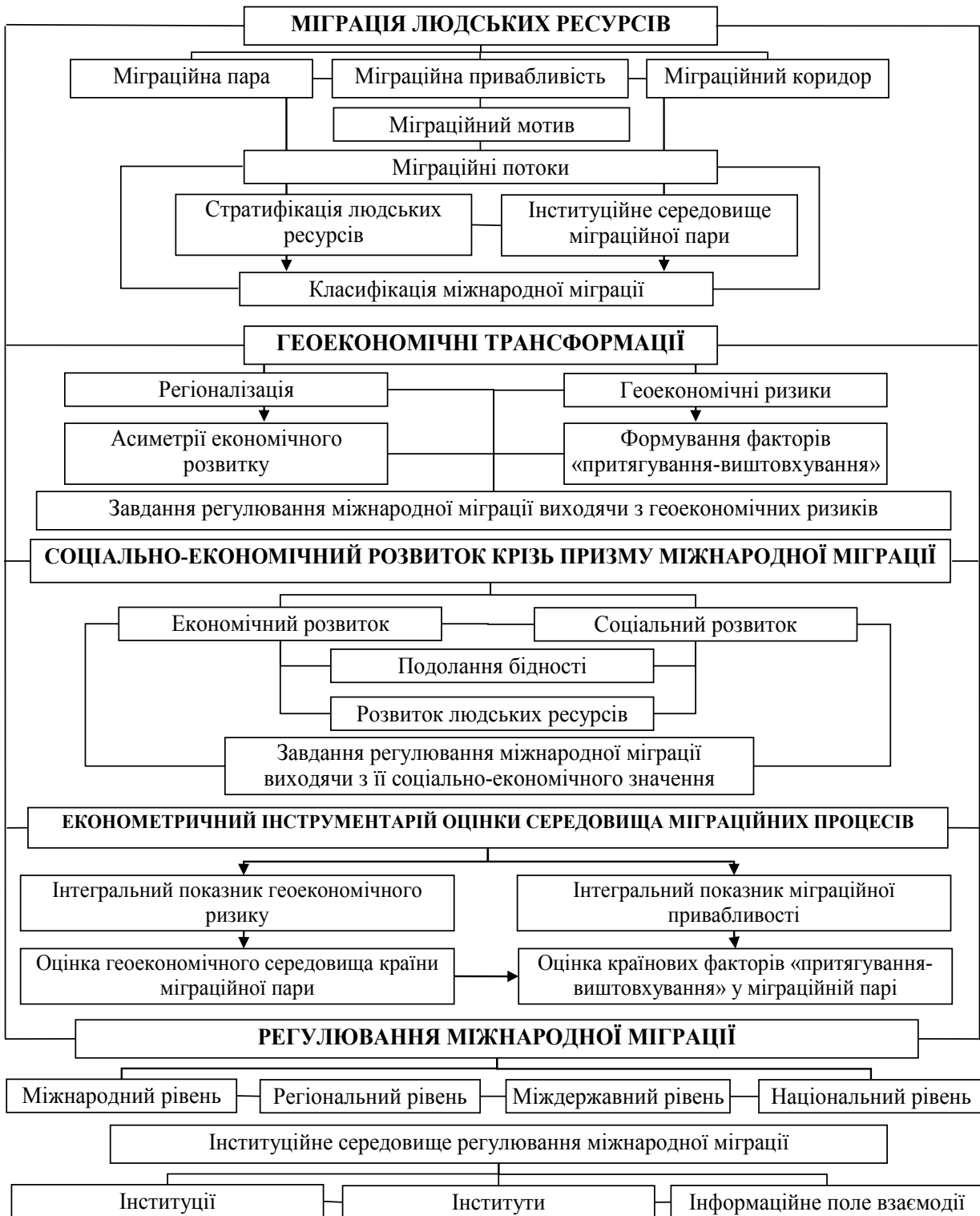

Рис. 1. Логіка дослідження

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи та прийоми пізнання: *діалектичний, системно-структурний* – для упорядкування методологічних засад дослідження міжнародної міграції, визначення його вихідної теорії, конкретизації принципів та уточнення термінологічного апарату (п. 1.1); *теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу* – для окреслення впливу статево-вікової та освітньо-професійної стратифікації мігрантів на формування міграційних потоків та

перерозподіл людських ресурсів (п. 1.2); *методи теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу та групування* – для удосконалення класифікації міжнародної міграції на основі виділення груп ознак та відповідних їй видів, виходячи з інституційного підходу та встановленого значення міграції для перерозподілу людських ресурсів, а також для систематизації детермінантів формування міграційних мотивів за їх групами (п. 1.3, 3.3); *логіко-історичний метод, дедуція та індукція* – для вивчення сутності та тенденцій гео економічних трансформацій та виявлення їх впливу на процеси міжнародної міграції людських ресурсів (п. 2.1); *метод аналізу, індукції, дедуції та порівняння* – для виявлення зв'язків міжнародної міграції та грошових переказів мігрантів з макроекономічними показниками країн та визначення ризиків і можливостей долучення країн міграційної пари до міжнародної міграції в умовах гео економічних трансформацій (п. 3.1); *теоретичного узагальнення, абстрагування, індукції та дедуції* – для встановлення соціально-економічних наслідків міграції у подоланні бідності та формуванні і розвитку людського потенціалу (п. 3.2); *статистичні методи, порівняльного аналізу* – для оцінки гео економічних ризиків країн та регіонів (п. 4.1); *економіко-математичне моделювання та кореляційно-регресійний метод* – для побудови моделі оцінки міграційної привабливості та в ході її перевірки і апробації (п. 4.2); *метод експертного опитування* – для виявлення впливу детермінантів на формування міграційних мотивів (п. 4.3); *методи теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу, синтезу, індукції* – для встановлення основних векторів міграційних політик та практик у країнах світу та регіональних інтеграційних об'єднаннях (п. 5.2); *методи теоретичного узагальнення, абстрагування, формалізації, моделювання* – для побудови моделі інформаційного поля та регулювання міграційних процесів на регіональному рівні шляхом декомпозиції його складових з метою усунення ризиків та реалізації можливостей від участі країни у процесах міжнародної міграції в ході гео економічних трансформацій (п. 5.1, 5.3).

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем гео економічних трансформацій та міжнародної міграції людських ресурсів; національні, регіональні та міжнародні нормативно-правові документи з питань регулювання міграції людських ресурсів та питань регіональної економічної інтеграції; дані міжнародних організацій (ООН, Світовий Банк, Eurostat, МОМ), неурядових громадських організацій та аналітичних агенцій, зокрема: Індекс людського розвитку (Human Development Index), Рейтинг нестійкості держав (The Fragile States Index), Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), Індекс логістики (The Logistics Performance Index), Індекс глобальної пов'язаності (Global Connectedness Index), Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index), Індекс гендерного розриву (Global Gender Gap Index).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у визначенні нового напрямку наукових досліджень міжнародної міграції людських ресурсів та розробці методологічних засад формування системи регулювання даного процесу на національному, міждержавному та регіональному рівнях в умовах гео економічних трансформацій. У результаті отримано суттєві науково-практичні результати, що становлять особистий внесок автора у вирішення поставленої наукової проблеми та характеризуються науковою новизною, зокрема:

вперше:

– введено поняття «міграційна пара» як комбінації країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, що характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Введення даного імперативу в понятійний апарат дослідження процесу міжнародної міграції дозволяє виокремлювати міграційні потоки з урахуванням просторового та інституційного аспектів міграційних коридорів, ідентифікувати особливості та зміну середовища країн різних міграційних пар, а також фіксувати тенденції міграційних потоків;

– запропоновано інструмент ідентифікації зв'язку міжнародної міграції людських ресурсів з геоекономічними ризиками, що представлено через інтегральний показник міграційної привабливості, який пропонується розраховувати як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву. Запропонований метод дозволяє здійснювати компаративний міжкраїнний аналіз міграційних потоків виходячи з рівня їх міграційної привабливості та впливу окремих груп чинників міграційного мотиву;

– теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів, у якій структуровано суб'єкти інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції структуровано за інституційною ознакою, виділено функції регіональної міграційної політики (регуляторну, диверсифікаційну, інтеграційну, мобілізаційну), сформульовано напрями її реалізації для отримання країною переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків. Декомпозиція даної інституційної моделі та її узгодження з іншими видами регуляторної політики (економічною, соціальною, освітньою, екологічною, безпековою, інфраструктурною та інформаційною) дозволяє вирішувати регіональні проблеми міграції людських ресурсів, що визначаються на основі аналізу причинно-наслідкових зв'язків між міграцією та геоекономічними трансформаціями, що відбуваються в країнах світу, а також встановленими проблемами регулювання міграційних потоків у певних регіональних інтеграційних об'єднаннях;

удосконалено:

– класифікацію міжнародної міграції за рахунок використання інституційного підходу та врахування значення статево-вікових і освітньо-професійних груп мігрантів на формування людського потенціалу, його трансформацію в ході окремих видів міграції. Види міжнародної міграції пропонується систематизувати за групами таких ознак, як: 1) просторово-часовими параметрами (часовими параметрами, регулярністю, просторовим розміщенням міграційної пари, відношенням до регіону, напрями міграційних потоків, симетричністю міграційних потоків); 2) інституційними параметрами (наявністю міграційних потоків у міграційній парі, характером міграційних мотивів, правовим статусом, способом реалізації); 3) параметрами людських ресурсів (кількістю мігрантів,

превалюючими міграційними факторами, цілями міграції, статевою, віковою структурою);

– характеристику впливу еколого-природничого типу геоeкономічного ризику на формування факторів виштовхування людських ресурсів, а також механізми його формалізації через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій, що дає можливість забезпечити методологічний супровід моніторингу та прогнозування міграційних потоків та визначити завдання їх регулювання в умовах екстремальних кліматичних подій;

– методологічний підхід до оцінки геоeкономічних ризиків країн, який включає запропоновану *методику розрахунку інтегрального показника геоeкономічного ризику країн* як середньої зваженої нормованих агрегованих показників окремих типів геоeкономічних ризиків (ризик економічної політики, соціально-демографічного ризику, просторового ризику, політико-безпекового ризику, еколого-природничого ризику), що дозволяє визначити позицію країни за окремими типами геоeкономічного ризику та їх інтегральним показником, а також кластеризувати країни за рівнем геоeкономічного ризику та інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів; а також *алгоритм дослідження і оцінки геоeкономічних ризиків країн*, який містить такі етапи, як: «Ідентифікація об'єкта дослідження», «Визначення цільових та операційних показників дослідження», «Розрахунок показників геоeкономічних ризиків за типами», «Розрахунок цільового показника геоeкономічного ризику», «Групування країн за рівнем геоeкономічного ризику». Запропонований методологічний підхід сприятиме визначенню векторів міграційних політик країн, виходячи з кластеру, до якого вони належать, здійснювати їх компаративний аналіз, а також окреслювати напрями реалізації інших політик, що регулюють процеси руху та інтеграції мігрантів;

– систему інформаційного забезпечення регулювання процесів міжнародної міграції на міжнародному, регіональному та національному рівнях, базисом якого є сформована модель багаторівневого інформаційного поля, яке містить такі рівні та послідовність дій, як «Моніторинг зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами», «Моніторинг потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами», «Моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів», «Поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів», що дозволяє розвинути комунікаційні зв'язки між суб'єктами регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів та удосконалити його інституційне середовище;

дістали подальшого розвитку:

– методологічні засади дослідження міжнародної міграції людських ресурсів у частині: визначення понять «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість», а також взаємозв'язків між ними, що дозволило позиціонувати дані поняття як об'єкти дослідження міграційних процесів; трактування та конкретизації використання принципів дослідження процесів міжнародної міграції (темпоральності (під час вивчення тривалості та стійкості міграційних потоків), просторовості (під час врахування

просторового взаємного розміщення країн міграційної пари та відносно інших країн та регіонів світу), комунікації (для встановлення наявності сталих комунікаційних зв'язків міграційних мереж з потенційними мігрантами та комунікацій з формальними та неформальними інститутами), мобільності (для дослідження фактичних міграційних потоків та формування міграційних мотивів)), що дозволяє упорядкувати методичний інструментарій наукового дослідження та визначати вектори побудови класифікації міжнародної міграції з урахуванням масштабності та багатоаспектності міграційних процесів;

– ідентифікація тенденцій геоекономічних трансформацій та окреслення їх впливу на міжнародну міграцію людських ресурсів (регіоналізація та глокалізація геоекономічного простору, посилення геоекономічних ризиків, трансформація ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку, трансформація геоекономічного простору, структурні зміни у світовому господарстві, віртуалізація економічних та інших процесів), що дозволило сформулювати варіанти долучення країн до процесів міжнародної міграції на основі приналежності країн до центрів економічного розвитку (країни-лідери та периферійні країни), загальних рис їх міграційної політики, місця країн у складі міграційної пари, рівня розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів, наявності окремих видів міграції;

– визначення впливу політико-безпекового типу геоекономічного ризику як передумови формування міграційних потоків з країн, де зафіксовано військово-політичні конфлікти та інші загрози військово-політичної нестабільності, що дає змогу визначити складові даного типу ризику при оцінці міграційної привабливості країни та міграційних мотивів населення, а також сформулювати завдання соціально-економічних механізмів регулювання міжнародної міграції біженців в умовах військових конфліктів та постконфліктного стану;

– підходи до регулювання міжнародної міграції в країнах міграційної пари, які мають бути імplementовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну та інші політики і спрямовані на інтеграцію мігрантів та подолання соціально-економічних проблем, пов'язаних з міграцією. Визначені підходи враховують вплив міжнародної міграції та грошових переказів на економічний розвиток країн в умовах геоекономічних трансформацій, формування людських ресурсів та подолання бідності, що включає: 1) формування ризиків та можливостей долучення країн до процесів міжнародної міграції людських ресурсів з урахуванням ролі країни у міграційній парі; 2) окреслення факторів середовища здійснення грошових переказів за запропонованими етапами (виходячи з їх авторського трактування як процесу), що визначають параметри грошових переказів; 3) визначення економічних, соціальних, демографічних наслідків міграції виходячи зі стратифікації людських ресурсів;

– ідентифікація характерних рис долучення України до процесів міжнародної міграції через опис соціально-економічних та політико-безпекових передумов еміграції населення України, характеристику особливостей статево-вікової та освітньо-професійної структури емігрантів, що дозволило сформулювати рекомендації щодо урегулювання міграційного руху населення України та зниження негативних соціально-економічних наслідків еміграції з України;

– система детермінантів формування міграційних мотивів, що поділяються за такими групами, як економічні, соціо-демографічні, політико-безпекові, мовно-культурні та еколого-природничі детермінанти. Зазначену систему сформовано шляхом врахування дії інституційних факторів у відповідному середовищі країн та прояву особистісного сприйняття факторів виштовхування, спричинених існуванням геоекономічних ризиків за їх типами; це дозволило визначити фактори, які потрібно враховувати під час вивчення та формалізації передумов міграційних процесів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у прикладній направленості теоретичних розробок та рекомендацій з удосконалення процесу регулювання міжнародної міграції людських ресурсів. Отримані наукові результати впроваджено:

на регіональному рівні: у діяльність Громадської організації «Житомирська обласна Спілка поляків України» (довідка № 30/17 від 17.05.17 р.) – інформаційні матеріали щодо системи нормативно-правових документів та інституційного поля мобільності населення і здійснення грошових переказів у ЄС; Громадської організації «Житомирська спілка волинських чехів» (довідка № 15 від 07.06.17 р.) – форма анкетного опитування та методика обробки анкетних даних для виявлення міграційних мотивів представників національних меншин; Департаменту праці та соціального захисту населення Житомирської міської ради (довідка № 2616 від 07.12.17 р.) – напрями конкретизації політики зайнятості та соціальної політики, виходячи з завдань ефективного управління міграцією населення; Головного управління статистики Житомирської області (довідка № 01.1-07/81 від 15.12.17 р.) – підходи до стратифікації мігрантів за гендерно-віковою та соціально-економічною ознакою для узагальнення показників міграційного руху населення; Департаменту економічного розвитку, торгівлі та міжнародного співробітництва Житомирської обласної державної адміністрації (довідка № 02/954 від 11.04.18 р.) – обґрунтування напрямів використання грошових переказів мігрантів для підвищення рівня життя населення та подолання бідності;

на рівні підприємств: у практичній діяльності ТОВ «Суперспрокс Україна» (довідка № 121 від 13.10.16 р.) – порядок проведення аналізу інтенсивності міграційних мотивів.

Результати досліджень також використовуються в навчальному процесі Житомирського державного технологічного університету під час викладання дисциплін «Економіка зарубіжних країн», «Міжнародні організації», «Глобальна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка № 44-45/1360 від 12.09.17 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, що полягає в розробці методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій, формулюванні її передумов і соціально-економічних наслідків, обґрунтуванні концептуальних засад регулювання міжнародної міграції. Всі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати дисертації доповідалися на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах: «Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України» (м. Житомир, 2016 р.), «Економічний розвиток країни в умовах євроінтеграції» (м. Тернопіль, 2016 р.), «Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки» (м. Київ, 2016 р.), «Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники» (м. Одеса, 2016 р.), «The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise» (м. Лісабон, 2016 р.), «Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України» (м. Ужгород, 2017 р.), «Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи» (м. Одеса, 2017 р.), «Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки» (м. Дніпро, 2017 р.), «Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації: стан та шляхи становлення» (Львів, 2017 р.), «The global competitive environment: development of modern social and economic systems» (м. Кишинів, 2017 р.), «Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки» (м. Київ, 2017 р.), «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах глобалізації світової економіки» (м. Житомир, 2017 р.), «Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання» (м. Ужгород, 2017 р.), «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2017 р.), «From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Conference Proceedings» (м. Рига, 2017 р.), «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір» (м. Одеса, 2017 р.), «Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн» (м. Ужгород, 2017 р.), «Проблеми формування та реалізації конкурентної політики» (м. Львів, 2017 р.), «Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України» (м. Київ, 2017 р.), «Модернізація економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи» (м. Дніпро, 2017 р.), «The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility» (м. Лісабон, 2018 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 51 наукову працю загальним обсягом 58,57 д.а., з яких особисто автору належить 55,47 д.а., у тому числі 1 одноосібна та 1 колективна монографія, 15 статей у наукових фахових виданнях (із них 2 – у співавторстві), 12 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (із них 3 – у співавторстві), 22 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації 623 сторінки. Робота містить 50 таблиць, з них 8 таблиць займають 8 повних сторінок, 85 рисунків, з них 7 рисунків займають 7 повних сторінок, 39 додатків на 122 сторінках, список використаних джерел із 556 найменувань на 63 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 423 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і апробацію результатів.

У **першому розділі «Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження міжнародної міграції людських ресурсів»** сформовано теоретико-концептуальний базис дослідження міжнародної міграції людських ресурсів, проаналізовано структуру людських ресурсів у світі та їх перерозподіл в процесі міжнародної міграції, а також обґрунтовано використання інституційного підходу як основи побудови методології дослідження міжнародної міграції людських ресурсів.

В умовах динамічності глобального економічного середовища проблеми міжнародної міграції людських ресурсів є актуальними та ставляться на порядок денний світової спільноти, адже мобільність людських ресурсів впливає на стан соціально-економічного розвитку населення, екологічного добробуту територій, політичну стабільність. У ході вивчення та теоретичного узагальнення основних існуючих міграційних теорій сформовано теоретико-методологічний базис дослідження міжнародної міграції людських ресурсів (рис. 2). Доведено, що теорія суспільного капіталу (в інтерпретації Д. С. Массея) концептуалізує основні елементи середовища формування та перебігу міграційних процесів, що обумовило логіку даного дослідження (далі – за елементами): необхідність вивчення структурних сил на міграцію у країнах походження та призначення обумовила формування переліку детермінантів міграційних мотивів та формалізацію показника міграційної привабливості; значення особистісної реакції індивіда на дію вказаних структурних сил враховано через введення вагових коефіцієнтів, визначених за результатами експертного опитування, в модель міграційної привабливості; сукупність інституційних суб'єктів, які здійснюють регуляторний вплив, було конкретизовано через їх ідентифікацію на різних рівнях міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції та моделювання інформаційного поля комунікаційних зв'язків між ними; сукупність інститутів у формі політик регулювання міграційних процесів було розвинуто шляхом визначення завдань регулювання руху та інтеграції мігрантів, які запропоновано включати до міграційної та інших політик країн, виходячи з існуючих гео економічних ризиків та статево-вікового і освітньо-професійного поділу мігрантів.

У розвиток методології дослідження міжнародної міграції запропоновано авторське трактування існуючих принципів дослідження міжнародної міграції та описано їх використання. Визначено, що *принцип темпоральності* міграційних досліджень ґрунтується на тому, що процес міжнародної міграції характеризується параметрами тривалості та стійкості, які повинні братися до уваги в ході аналізу міграційних пар, прогнозування та вивчення передумов і засобів регулювання міграції. *Принцип просторовості* полягає в тому, що просторове розміщення країн міграційної пари та їх приналежність до конкретних регіонів світу визначає параметри відстані досліджуваних міграційних потоків та інституційного середовища формування міграційних мотивів у мігрантів, створюваного діями та зв'язками формальних та неформальних інститутів країн та регіональних інтеграційних об'єднань. *Принцип*

комунікації розширює предметну площину дослідження, доповнюючи її наявними комунікаційними зв'язками в межах міграційних мереж, а також зв'язками між суб'єктами міжнародних економічних відносин у сфері міжнародної міграції. *Принцип мобільності* орієнтує дослідження на вивчення як фактичних міграційних потоків, так і потенційних, що покладається в основу формування емпіричної бази дослідження та обумовлює його методичний інструмент.

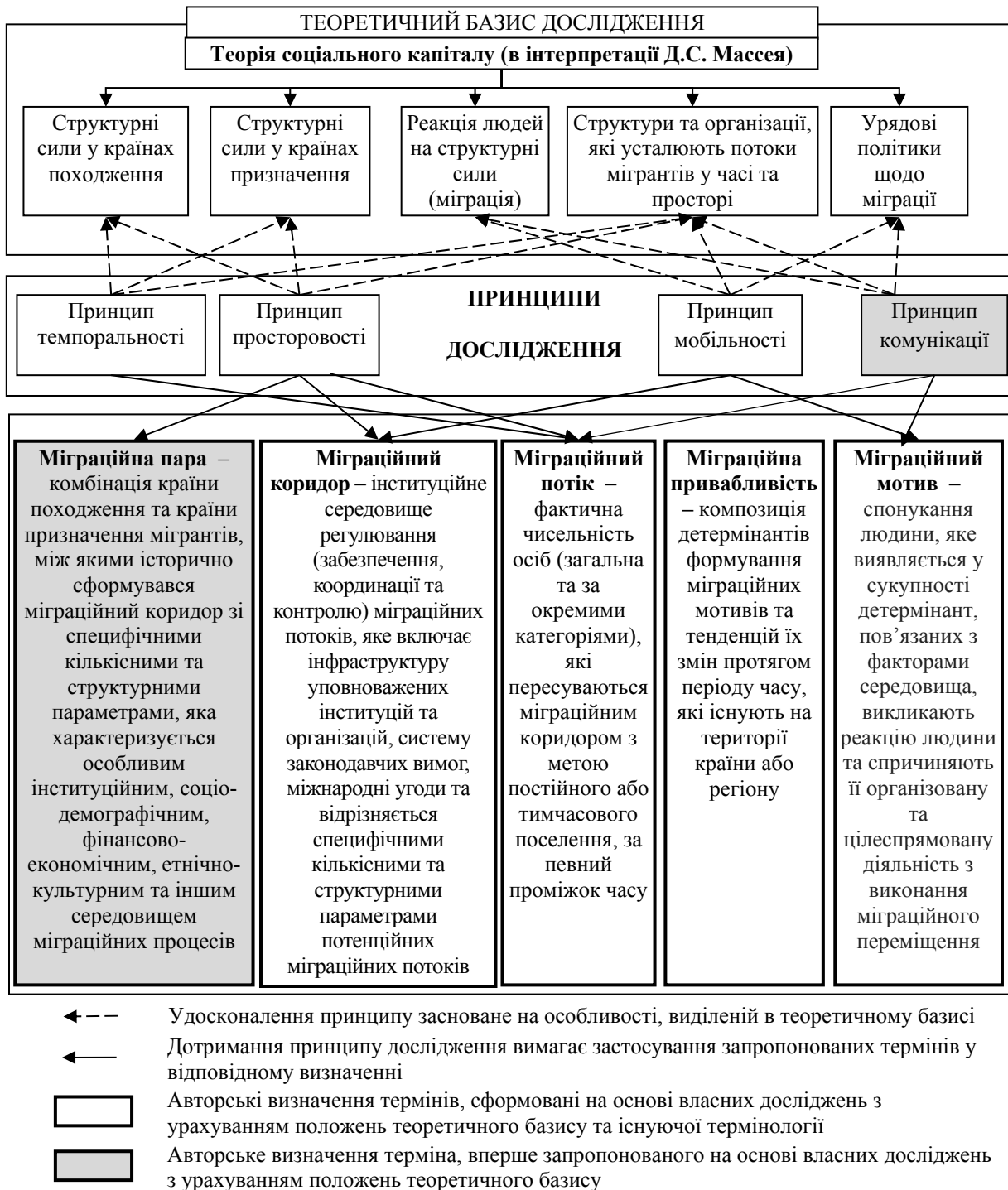

Рис. 2. Теоретико-методологічний базис вивчення проблем міжнародної міграції в частині удосконалених принципів дослідження міжнародної міграції та термінологічного апарату

У результаті власних досліджень запропоновано для використання поняття «міграційна пара», яке варто трактувати як комбінацію країни походження та країни призначення мігрантів, між якими історично сформувався міграційний коридор зі специфічними кількісними та структурними параметрами, що характеризується особливим інституційним, соціо-демографічним, фінансово-економічним, етнічно-культурним та іншим середовищем міграційних процесів. Це дозволяє в ході дослідження враховувати особливості інституційного та іншого середовища, виокремлювати міграційні потоки для їх дослідження в даному середовищі, пояснювати їх закономірності, виходячи з особливостей і тенденцій розвитку та дії формальних та неформальних інститутів у міграційній парі країн.

Інші поняття, що використовуються в дослідженні, уточнено, виходячи з доречності усунення неузгодженості понятійного апарату дослідження міжнародної міграції людських ресурсів. Зокрема, сформульовано авторське трактування наступних термінів «міграційний коридор», «міграційний потік», «міграційний мотив», «міграційна привабливість» (рис. 2).

Зростання важливості людських ресурсів для побудови конкурентоздатної економіки, адаптивної до викликів майбутнього, визначило необхідність дослідження міжнародної міграції людських ресурсів як механізму їх транскордонного перерозподілу. Поруч із різновекторністю стратегій конкурентоздатності окремих країн, варто вказати на їх орієнтацію для досягнення Цілей сталого розвитку 2016–2030 (ООН) (далі – Цілі сталого розвитку). В ході дослідження окреслено зв'язок між групами людських ресурсів та Цілями сталого розвитку шляхом побудови матриці, яка описує охоплення категорій людських ресурсів при досягненні кожної з Цілей сталого розвитку (зокрема, людські ресурси поділено на категорії демографічних (потенційно репродуктивного віку, репродуктивного віку, нерепродуктивного віку) та трудових ресурсів (некваліфіковані, напівкваліфіковані, висококваліфіковані, професіонали)). Її використання дозволяє сконцентрувати увагу на цільових категоріях людських ресурсів та таргетувати політику зайнятості, соціальну та освітню політику, виходячи з особливостей кожної групи людських ресурсів. Оскільки до цих категорій людських ресурсів долучаються також іммігранти, а сама міграція стає засобом формування відповідних категорій ресурсів країн міграційної пари, сформовано матрицю долучення категорій людських ресурсів до різних видів міграції. Її використання дозволяє країні визначати канали втрати або набуття людських ресурсів кожної категорії, виходячи з її ролі у міграційній парі.

Відсутність комплексної класифікації міжнародної міграції призводить до недоліків моніторингу та фіксації міграційних переміщень, а також грошових переказів мігрантів. Виходячи з описаного стратифікаційного поділу людських ресурсів та доцільності застосування інституційного підходу, систематизовано та уточнено класифікацію міжнародної міграції за такими групами ознак: 1) просторово-часовими параметрами (часовими параметрами, регулярністю, просторовим розміщенням міграційної пари, відношенням до регіону, напрямками міграційних потоків, симетричністю міграційних потоків); 2) інституційними параметрами (наявністю міграційних потоків у міграційній парі, характером міграційних мотивів, правовим статусом, способом реалізації); 3) параметрами людських ресурсів (кількістю мігрантів, превалюючими міграційними факторами,

цілями міграції, статевою, віковою структурою). Така класифікація міжнародної міграції людських ресурсів дозволяє врахувати існуюче багаторівневе інституційне середовище, категорії людських ресурсів та вектори міграційних мотивів, а також просторовий вимір міграційних процесів, і в результаті конкретизувати міграційні потоки між країнами з метою регулювання міжнародної міграції.

У другому розділі «Геоелекономічні трансформації та їх вплив на міжнародну міграцію людських ресурсів» досліджено геоелекономічні трансформації в контексті їх впливу на участь країни в процесах міжнародної міграції, ідентифіковано зв'язок еколого-природничих ризиків з формуванням «факторів виштовхування» у міжнародній міграції людських ресурсів, а також сформовано розуміння політико-безпекових ризиків як передумови міграції біженців та шукачів притулку.

У ході дослідження підходів до трактування тенденцій геоелекономічних трансформацій, статистичних та рейтингових показників країн світу, які характеризують такі тенденції, встановлено наступні геоелекономічні трансформації та окреслено їх вплив на процеси міжнародної міграції людських ресурсів:

- регіоналізація та глокалізація геоелекономічного простору, які обумовили появу та зміцнення регіональних інтеграційних об'єднань. В свою чергу, посилення регіональної інтеграції країн зумовило трансформацію векторів міжнародних міграцій, створюючи більш сприятливе інституційне середовище для інтенсифікації міграції людських ресурсів всередині інтеграційного об'єднання;

- посилення геоелекономічних ризиків як сукупності загроз, якими характеризується геоелекономічний простір, що визначило посилення ролі інституційних суб'єктів різного рівня у регулюванні та мінімізації ризиків. Зокрема, потреба регулювання економічних процесів (в тому числі міграції людських ресурсів) у глобальному економічному середовищі та на регіональному рівні обумовлює функціонування наднаціональних інституційних суб'єктів такого регулювання (міжнародних організацій), а отже спричиняє перехід відповідних функцій державного управління на новий ієрархічний рівень;

- трансформація транснаціональних корпорацій у наднаціональні центри економічного розвитку на основі концентрації економічних ресурсів, що є передумовою руху кваліфікованої робочої сили між структурними підрозділами транснаціональних корпорацій, обумовлюючи міграцію трудових ресурсів (в тому числі бізнес-міграції), підвищення кваліфікації робочої сили шляхом отримання додаткового досвіду роботи в ТНК, здобуття сучасних знань та навичок;

- трансформація геоелекономічного простору, розвиток інфраструктури та укріплення позицій глобальних міст. Їх вплив виявляється в тому, що, характеризуючись високою концентрацією продуктивних сил на своїй території та будучи інвестиційно привабливими, такі міста слугують центрами тяжіння фінансових та трудових ресурсів, створюючи передумови для продуктивної зайнятості населення (в тому числі мігрантів);

- структурні зміни у світовому господарстві у зв'язку із бурхливим науково-технічним розвитком та активізацією інновацій сприяє їх впровадженню та трансферу технологій, створює передумови для зміни кон'юнктури національних та регіональних ринків робочої сили, чинить позитивний вплив на розвиток сучасної інфраструктури, а

отже трансформує вектор на інтенсивність міжнародних економічних відносин, зокрема в частині формування та використання людського потенціалу;

– віртуалізація економічних та інших процесів на основі розвитку сфери інформації та телекомунікацій стає одним з факторів глобального економічного лідерства, оскільки формує сучасну інфраструктуру міжнародних економічних відносин, забезпечує динамічність економічних процесів та віртуалізує простір їх перебігу. В цих умовах міграція людських ресурсів, з одного боку, підтримується посиленням комунікаційними зв'язками в межах міграційних мереж та в процесі здійснення міграційних переміщень, а з іншого – отримує інструментарій технічної підтримки здійснення грошових переказів.

Визначені тенденції геоекономічних трансформацій чинять вплив на рух людських ресурсів та віддачу від їх використання у часі та просторі. Можливості, обсяги та характер такого використання обумовлюються особливостями країн міграційної пари, а також інтенсивністю дії факторів «притягування-виштовхування». При цьому інституційне середовище країн міграційної пари визначають інтенсивність дії вказаних факторів на формування міграційних потоків.

В умовах країн прагнення до економічного домінування на основі демографічного, трудового та інтелектуального ресурсу і виходячи з окресленого впливу геоекономічних трансформацій на процеси міжнародної міграції, виділено дві групи країн відповідно до механізму їх долучення до таких процесів: 1) країни-лідери економічного розвитку (самостійно формують геоекономічну стратегію та реалізують геоекономічні інтереси, провадять політику залучення мігрантів з високим рівнем кваліфікації; є країнами-донорами людських ресурсів та країнами-реципієнтами, мають розвинене інституційне середовище регулювання міграційних процесів, незначну кількість вимушених емігрантів поряд зі значною кількістю біженців та шукачів притулку з інших країн); 2) периферійні країни (формують та реалізують геоекономічну стратегію під впливом країн-лідерів, провадять політику експорту мігрантів для максимізації фінансових вигід країни, є країнами-донорами людських ресурсів та країнами-реципієнтами, мають нерозвинене інституційне середовище регулювання міграційних процесів та значну кількість вимушених мігрантів (в т.ч. постконфліктних), які циркулюють між периферійними країнами одного регіону). Це дозволяє структурувати переваги та недоліки долучення країни до міжнародних міграційних процесів з метою формування виваженої міграційної політики та визначення напрямів її гармонізації з регіональною міграційною політикою в умовах геоекономічних ризиків.

Еколого-природничий тип геоекономічного ризику запропоновано оцінювати за інтенсивністю екстремальних кліматичних подій та вразливістю регіональних інтеграційних об'єднань до них. На основі даних ООН про кількість та наслідки екстремальних кліматичних подій протягом 1985–2014 рр. регіональні інтеграційні об'єднання кластеризовано за рівнем ризику таких подій (природних катастроф). Для кластеризації обрано два показника: частку сукупної кількості екстремальних кліматичних подій та частку сукупної кількості постраждалих. Частка, що припадає на об'єднання розраховувалася виходячи з загальносвітового значення відповідного показника (рис. 3).

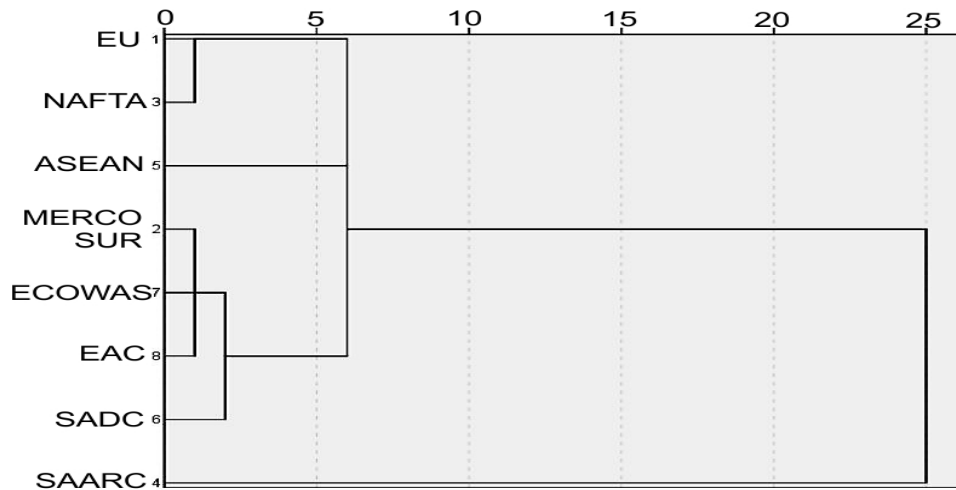

Рис. 3. Кластери регіональних інтеграційних об'єднань за їх часткою у кількості екстремальних кліматичних подій та кількості постраждалих у них у 1985–2014 рр.

На основі отриманих кластерів обрані регіональні інтеграційні об'єднання класифіковано за рівнем ризику екстремальних кліматичних подій: низький (MERCOSUR, SADC, ECOWAS, EAC), нижче середнього (EU, NAFTA), вище середнього (ASEAN), високий (SAARC).

Визначення приналежності інтеграційного об'єднання до відповідного кластера дає можливість оцінити його еколого-природничі ризики та встановити потребу моніторингу передумов та наслідків екстремальних кліматичних подій та, відповідно, факторів «виштовхування». Крім того, це дозволяє оцінювати потребу фінансування подолання наслідків таких подій та визначати країни, які є потенційними донорами мігрантів.

У роботі обґрунтовані причинно-наслідкові зв'язки міжнародної міграції з існуючими геоелекономічними ризиками еколого-природничого типу шляхом окреслення впливу екстремальних кліматичних подій та екстремальних змін на формування факторів «виштовхування». Встановлено, що важливість соціально-економічних характеристик країни походження (рівень економічного розвитку, бідності, депривації населення, вразливості економіки, особливості просторового розміщення продуктивних сил) визначає готовність країни до прийняття наслідків екологічних змін та природних катастроф. Доведено, що вразливість держави та неспроможність її інституційного середовища долати наслідки таких подій визначає більшу схильність населення країни до міграції, адже у такому випадку міграційні мотиви будуть формуватися, виходячи з неспроможності населення обрати іншу форму адаптації до екологічних змін та екстремальних кліматичних подій.

У результаті сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції в умовах екстремальних кліматичних подій: 1) формування системи захисту населення від потенційних наслідків екстремальних кліматичних подій з метою зниження ризиків формування факторів виштовхування та посилення міграційних мотивів; 2) спрощення процедур оформлення міграційного переміщення при настанні екстремальних кліматичних подій та забезпечення належного захисту мігрантів; 3) сприяння кращій інтеграції мігрантів у приймаючому суспільстві з урахуванням статево-вікових та освітньо-професійних характеристик людських ресурсів та забезпечення їх захисту як громадян країни походження; 4) створення

інституційного середовища (розробка правових та адміністративних механізмів) сприяння поверненню мігрантів на батьківщину та забезпечення їх засобами для існування на певний час після подолання наслідків екстремальних кліматичних подій. Їх імплементація у політику держави дозволить упорядкувати мобільність населення в результаті екстремальних кліматичних подій.

Політико-безпековий тип геоекономічного ризику досліджений крізь призму існуючих військових конфліктів у світі, що обумовлено численними соціально-економічними та екологічними проблемами країн походження і призначення біженців. Загострюються геополітичні проблеми, а сама міграція біженців стає значним ризиком реалізації геоекономічної стратегії.

Дослідження існуючих тенденцій, передумов та проблем міграції біженців дозволило встановити, що лідерами за показниками походження біженців та шукачів притулку є країни, де існують військові конфлікти (їх характеристика та наслідки приведені у дослідженні). Визначено, що країнами походження біженців є, як правило, країни з низьким та нижче середнього доходами на душу населення, що можемо пояснити закономірностями зростання військової напруги чи реакційних політичних рухів або терактів у державах з низьким індексом людського розвитку та антидемократичними режимами (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка біженців за країнами походження та призначення (за рівнем доходів) у 1990–2017 рр., осіб (розраховано та побудовано за даними Світового банку)

Найбільше приймають біженців країни з середніми, а не з високими доходами. При цьому найбільш розвинені країни світу характеризуються сьогодні екстремально високими терористичними загрозами та загостренням політико-інтеграційної полеміки, викликані проблемами інтеграції та гуманітарної підтримки мігрантів. Водночас, у країн, що найбільше приймають біженців, підвищується їх навантаження на соціо-демографічні, територіальні та економічні системи. Це зумовлює потребу врахування міграції біженців як однієї з загроз національній безпеці країни, громадському порядку, сталому розвитку країни і регіону в цілому, та/або вимагає удосконалення соціальної, економічної, інфраструктурної політики країн-реципієнтів біженців.

У ході дослідження було сформульовано безпековий, соціально-гуманітарний, правовий та інтеграційний/реєміграційний компоненти завдань політики щодо біженців для країн міграційної пари.

У третьому розділі «Причинно-наслідкові зв'язки міжнародної міграції з соціально-економічним розвитком країни в умовах гео економічних трансформацій» вивчено соціально-економічний розвиток країн крізь призму передумов та наслідків процесів міжнародної міграції, окреслено вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності в контексті формування міграційних мотивів населення, а також обґрунтовано перелік детермінантів міграційних мотивів для вивчення передумов формування міграційних потоків та як критеріїв оцінки міграційної привабливості країни.

Встановлено, що значення грошових переказів мігрантів буде залежати від етапу розвитку країн міграційної пари та впливатиме в коротко- чи довгостроковій перспективі на обсяги експортно-імпортних операцій, курс національної валюти, дефіцит платіжного балансу та рівень прямих іноземних інвестицій. Встановлено спектр можливостей і ризиків долучення країни до процесів міжнародної міграції людських ресурсів залежно від її ролі у міграційній парі. Разом з окресленою взаємозалежністю міжнародної міграції та грошових переказів з макроекономічними показниками розвитку країн міграційної пари це дозволило визначити напрями регулювання міграційних процесів та пов'язаних із ними економічних процесів і фінансових потоків.

Зокрема, для країн походження напрямами державного регулювання є: 1) стимулювання залучення прямих іноземних інвестицій, що сприятиме залученню працівників високої кваліфікації, розвитку матеріально-технічної та технологічної бази, створенню робочих місць та підвищенню продуктивності праці; 2) стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу, що сприятиме реєміграції населення та зниженню рівня еміграції, зростанню його зайнятості у секторах економіки, розвитку особистої підприємницької діяльності; 3) розвиток інфраструктури фінансового ринку та зростання доступності інвестування у фінансові інструменти з метою розширення альтернатив здійснення приватних інвестицій та розвитку підприємництва; 4) підвищення доступності та ефективності використання депозитів для здійснення заощаджень населенням, що стимулюватиме формування банківського капіталу та фінансування потреб економіки; 5) зниження фіскального тиску на доходи мігрантів та спрощення системи адміністрування відповідних податків при декларуванні іноземних доходів, що сприятиме детінізації грошових надходжень в країну.

Для країн призначення напрямами державного регулювання є: 1) сприяння залученню висококваліфікованих працівників, зокрема через трансфер трудових ресурсів транснаціональними компаніями та спільними підприємствами; 2) забезпечення формування та використання людського потенціалу, базуючись на умовах інтелектуального, технологічного, інфраструктурного та іншого середовища розвитку; 3) зниження вартості здійснення грошових переказів, що сприятиме детінізації грошових доходів мігрантів, дозволить сформувати додатковий попит на банківські послуги та продукти; 4) підвищення доступності та ефективності використання депозитів для здійснення заощаджень мігрантами до моменту

грошового переказу; 5) посилення контролю роботодавців, що наймають мігрантів, з точки зору офіційного працевлаштування, задля забезпечення повноти фіскальних надходжень.

Виходячи зі специфіки реалізації таких завдань регулювання соціально-економічних процесів, пов'язаних з міграцією, вважаємо, що для країн міграційної пари обов'язковим є створення належного інституційного середовища формування та узгодження державних політик, зокрема, положень міграційної політики з іншими політиками, які стосуються передумов та наслідків міграції та інтеграції (політика зайнятості, освітня, соціальна, інформаційна, безпекова, екологічна політики). Зміцнення інституцій вважаємо необхідним для нівелювання/зниження ризиків та реалізації можливостей, пов'язаних з долученням країн до міжнародної міграції людських ресурсів. Удосконалення формальних інститутів суспільства (законодавчої бази) та прозорі й дієві механізми взаємодії інституційних суб'єктів усунуть інституційні розриви у системі регулювання міжнародної міграції, її передумов та наслідків.

Міжнародна міграція стає особливо актуальною в умовах асиметричності економічних та соціо-демографічних криз, які позначаються на добробуті населення, компенсуючи такі дисбаланси зростанням грошових переказів мігрантів, подальшим підвищенням рівня життя населення та, відповідно, національного доходу, а також зниженням навантаження на робочі місця у країнах походження. Вивчення співвідношення показників людського розвитку та грошових переказів мігрантів у ВВП, а також узагальнення підходів вчених і дослідників до пояснення значення грошових переказів для розвитку економік дозволили констатувати необхідність урахування поділу мігрантів на стратифікаційні групи при аналізі закономірностей формування потоків грошових переказів. Так, ідентифікація соціального статусу мігранта дозволяє визначити вплив міграції на соціально-економічний розвиток країни походження, зокрема на основі врахування не лише економічних (дохід мігрантів) та професійних (освіта) факторів поділу мігрантів, а й демографічних (стать, вік, релігія, національність, сімейний стан).

Враховуючи те, що розвиток людських ресурсів країн є важливим завданням їх стратегії, вважаємо, що регулювання процесів міжнародної міграції повинно сприяти його досягненню. Тому сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції з урахуванням завдань збереження та розвитку людського потенціалу. Це дозволить в перспективі удосконалити соціальну політику країн міграційної пари, їх освітню, інформаційну політику і політику зайнятості та отримати позитивні результати від міжнародної міграції населення. Представлені рекомендації щодо завдань державного регулювання міграційних процесів передбачають реалізацію практичних завдань на рівні національних та регіональних органів, що повинно забезпечити злагоджений та системний підхід до вирішення проблем регулювання міжнародної міграції.

Для розробки економіко-математичних моделей, здатних пояснити закономірності міжнародної міграції людських ресурсів, та подальшого формування обґрунтованих положень міграційної політики, структуровано базис ідентифікації факторів формування міграційних мотивів на основі інституційного підходу, адже саме на рівні міграційних мотивів закладаються параметри майбутньої міграції. Запропоновано використовувати поняття «детермінант міграційних мотивів», під яким варто розуміти

домінуючий фактор (взаємопов'язану сукупність факторів), що обумовлює формування міграційного мотиву та визначає параметри міграційної схильності особи (тривалість та відстань міграції, спосіб життя та працевлаштування в країні призначення, фінансові аспекти заощаджень та грошових переказів).

У результаті сформовано систему економічних (детермінанти працевлаштування, ведення бізнесу, збереження майна, інфраструктурні, захисту економічних прав), соціо-демографічних (детермінанти демографічні, доступу до суспільних благ, захисту соціо-демографічних прав), політико-безпекових (детермінанти політико-ідеологічні, військово-безпекові, захисту громадянських прав і свобод), мовно-культурних (мовно-етнічні, релігійно-культурні, захисту прав на ідентичність) та еколого-природничих детермінантів (детермінанти природно-кліматичні, екологічні, захисту екологічних прав) шляхом поєднання факторів відповідного середовища з інституційними факторами.

Для оцінки детермінантів обрано набір синтетичних показників, які агрегуються на базі загальнодоступних світових рейтингів та індексів, що забезпечує компаративність отриманих результатів за різними країнами. Крім того, оцінці повинна підлягати важливість детермінантів для осіб, міграційні мотиви яких вивчаються, оскільки сприйняття інтенсивності дії детермінантів для окремих стратифікаційних груп людських ресурсів буде різною. Визначений підхід дозволяє оцінити причинно-наслідкові зв'язки дії окреслених детермінантів на формування міграційних потоків у країнах, що стало базисом для побудови економіко-математичної моделі міграційної привабливості.

У четвертому розділі «Економіко-математична модель оцінки геоekonomічних ризиків країни та її міграційної привабливості» запропоновано підхід до оцінки в компаративному аспекті геоekonomічних ризиків країн як елемента середовища перебігу міграційних процесів, обґрунтовано та формалізовано модель оцінки міграційної привабливості країни, апробовано зазначену модель на показниках країн ЄС та Східного партнерства ЄС (в т.ч. України) у 2011–2017 рр.

Виходячи з окреслених рис геоekonomічних трансформацій, зокрема тенденції регіоналізації та глокалізації світового розвитку, визначено за доцільне досліджувати передумови та закономірності міжнародної міграції в межах обраних інтеграційних об'єднань, де лібералізовано рух людських ресурсів (EU, MERCOSUR, NAFTA, ASEAN, SAARC, SADC, ECOWAS, EAC). Для проведення компаративного аналізу країн з подальшим формуванням уявлення про асиметрії за окремими типами геоekonomічного ризику та враховуючи різновимірність показників, обраних для оцінки ризику, здійснено нормалізацію таких показників у діапазоні [0;1], де 0 – мінімальний рівень геоekonomічного ризику, 1 – максимальний рівень. Це стало базисом розрахунку інтегрального показника геоekonomічного ризику (як середньої зваженої нормованих показників):

$$GR_i = \sum_{j=1}^m w_j z_{ij}, \quad (1)$$

де w_j – вага j -го показника, z_{ij} – значення j -го показника (одиниці досліджуваної сукупності) i -ої країни (одиниці спостереження), m – кількість показників, що прийняті до розрахунку окремих типів геоekonomічних ризиків.

Це дало змогу оцінити геоekonomічні ризики країн обраних інтеграційних об'єднань, показники яких наведено у таблиці 1.

Розрахований інтегральний показник рівня геоеконічного ризику обраних інтеграційних об'єднань

Об'єднання	Групи країн за рівнем геоеконічного ризику
ЄС	<i>Низький:</i> Нідерланди, Швеція, Люксембург, Німеччина, Данія, Великобританія, Австрія, Ірландія, Фінляндія, Бельгія, Чехія, Франція, Естонія (0,158–0,255) <i>Нижче середнього:</i> Словенія, Литва, Португалія, Мальта, Іспанія, Польща, Латвія, Італія, Угорщина, Словаччина, Кіпр, Румунія, Хорватія, Болгарія, Греція (0,267–0,395)
ECOWAS	<i>Нижче середнього:</i> Кабо Верде, Гана, Того (0,446–0,492) <i>Вище середнього:</i> Бенін, Буркіна-Фасо, Кот-д'Івуар, Сенегал, Нігерія, Сьєрра-Леоне, Гвінея-Бісау, Ліберія, Гвінея, Гамбія, Малі, Нігер (0,522–0,647)
EAC	<i>Нижче середнього:</i> Танзанія, Уганда, Руанда (0,427–0,483) <i>Вище середнього:</i> Кенія, Південний Судан, Бурунді (0,508–0,597)
SADC	<i>Нижче середнього:</i> Замбія, ПАР, Танзанія, Ботсвана, Сейшели, Маврикій (0,305–0,479) <i>Вище середнього:</i> Мозамбік, ДР Конго, Свaziленд, Ангола, Мадагаскар, Лесото, Малаві, Зімбабве, Намібія (0,505–0,622)
SAARC	<i>Вище середнього:</i> Пакистан, Бангладеш, Непал, Індія, Бутан, Мальдіви, Шрі-Ланка (0,517–0,651) <i>Високий:</i> Афганістан (0,780)
ASEAN	<i>Низький:</i> Сінгапур (0,157) <i>Нижче середнього:</i> Камбоджа, Індонезія, Філіппіни, В'єтнам, Бруней, Таїланд, Малайзія (0,356–0,484) <i>Вище середнього:</i> М'янма, Лаос (0,552–0,665)
MERCOSUR	<i>Нижче середнього:</i> Венесуела, Болівія, Парагвай, Аргентина, Бразилія, Уругвай (0,288–0,428)
NAFTA	<i>Низький:</i> Канада, США (0,186–0,234) <i>Нижче середнього:</i> Мексика (0,370)

Запропонована система детермінантів формування міграційних мотивів дала змогу формалізувати та побудувати базову модель міграційної привабливості країни, що може бути застосована для компаративного аналізу. В найбільш узагальненому представленні дана модель має суми синтетичних показників, агрегованих за групами детермінантів (формула 2):

$$I_{migr} = \gamma_1 D_E + \gamma_2 D_S + \gamma_3 D_P + \gamma_4 D_L + \gamma_5 D_N \quad (2)$$

де D_E , D_S , D_P , D_L , D_N – показники міграційної привабливості за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів, відповідно; γ – ваговий коефіцієнт групи детермінантів.

Розрахунок D_E , D_S , D_P , D_L , D_N пропонуємо провести за наступними формулами:

$$D_E = \sum_{i=1}^5 \alpha_i K_{E_k} \quad D_S = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{S_k} \quad D_P = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{P_k}$$

$$D_L = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{L_k} \quad D_N = \sum_{i=1}^3 \alpha_i K_{N_k}$$

де i – кількість підгруп детермінантів у групі (5 – для економічних, 3 – для інших груп); k – кількість детермінантів у підгрупі, α – ваговий коефіцієнт підгрупи детермінантів; K_E , K_S , K_P , K_L , K_N – показники міграційної привабливості визначені за підгрупами вказаних вище груп детермінантів.

Введені у модель вагові коефіцієнти дозволять надати уточнюючі оцінки впливу кожного з детермінантів, їх підгруп та груп. В результаті експертного опитування

отримано емпіричний матеріал щодо індивідуальних оцінок важливості дії детермінантів. Для врахування ступеню обізнаності експертів при агрегуванні отриманих експертних оцінок важливості детермінантів використано коефіцієнти вагомості окремих груп експертів, виходячи із їх міграційного досвіду. Для оцінки важливості кожного детермінанту та визначення вагових коефіцієнтів для введення в запропоновану модель розраховано ряд показників, значення яких для найбільш важливих детермінантів наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Зведені результати агрегованих експертних оцінок важливості детермінантів формування міграційних мотивів

Детермінант	$\bar{M}_j$	$\bar{S}_j$	K_{100j}	W_j
Низький та/або незадовільний рівень оплати праці	77,50	10,0	0,5000	0,04250
Високий рівень корупції в країні	75,33	10,8	0,5043	0,04025
Високий рівень безробіття	70,33	12,6	0,3261	0,03865
Корумпована та/або неефективна система судового захисту	73,15	10,9	0,4739	0,03676
Існування терористичних загроз та/або низький рівень захисту від них	70,43	12,7	0,4739	0,03633

Примітка: $\bar{M}_j$ – середнє арифметичне значення оцінки значимості детермінанта; $\bar{S}_j$ – середній ранг детермінанта; K_{100j} – частота максимально можливих оцінок; W_j – середня вага (нормалізована оцінка)

Апробація розробленої економіко-математичної моделі міграційної привабливості в межах даного дослідження передбачала: *вибір досліджуваного періоду 2011–2017 рр.*; *територіальне обмеження апробації моделі* (розроблену модель апробовано на прикладі офіційних статистичних даних та даних міжнародних рейтингів України, інших країн Східного партнерства ЄС та ЄС); *розрахунок вагових коефіцієнтів* (на основі агрегації індивідуальних оцінок експертів щодо важливості детермінантів) та *розрахунок показників моделі*; *перевірку адекватності сформованої моделі* (на основі використання чисельного експерименту кореляційного методу аналізу щодо впливу рівня міграційної привабливості України за досліджуваний період на показник еміграції населення).

Для апробації моделі розраховано показник міграційної привабливості України у 2011–2017 рр., який у таблиці 3 конкретизовано за групами детермінантів.

Таблиця 3

Показники міграційної привабливості України в 2011–2017 рр. (за групами детермінантів)

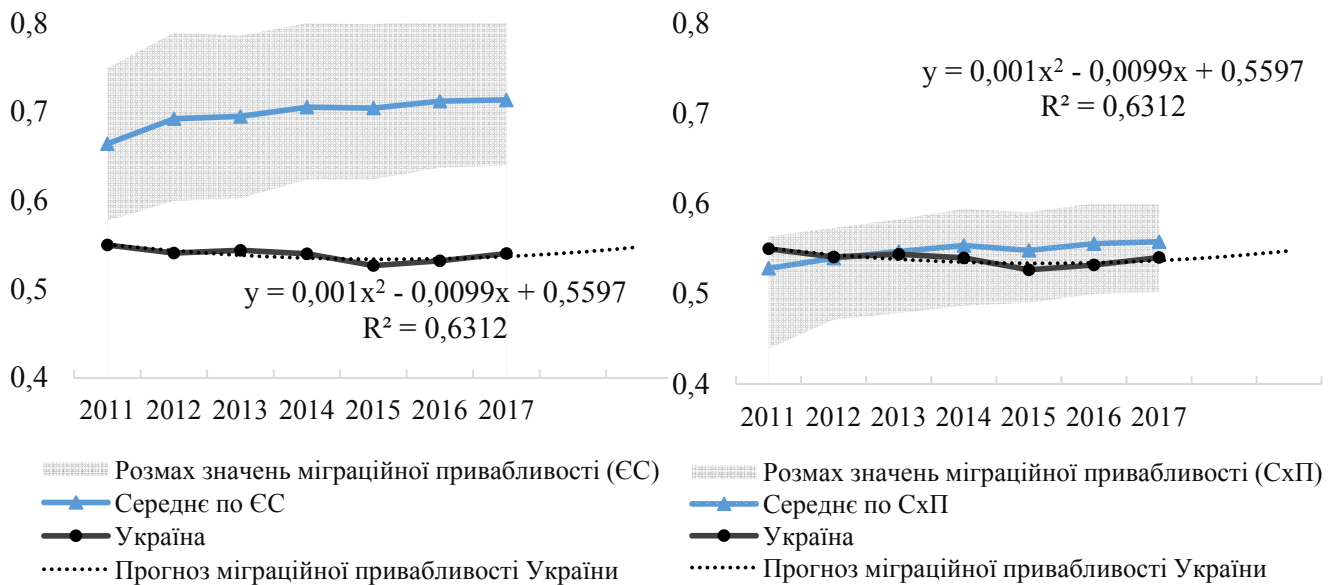
Показник/роки	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
E (економічні)	0,50850	0,50651	0,51144	0,54463	0,52790	0,53085	0,51203
S (соціальні)	0,63744	0,61199	0,61251	0,60382	0,58557	0,63148	0,66800
P (політико-безпекові)	0,44909	0,48200	0,47261	0,39918	0,38385	0,36782	0,38198
L (мовно-культурні)	0,77490	0,64702	0,68792	0,70260	0,70260	0,70260	0,74145
N (еколого-природничі)	0,64373	0,61212	0,61806	0,61697	0,61960	0,61819	0,65105
Міграційна привабливість (інтегральний показник)	0,54685	0,53888	0,54192	0,53689	0,52365	0,52859	0,53547

Отриманий інтегральний показник використаний для побудови регресійної моделі його впливу на показники кількості запитів громадян України на надання притулку в країнах ЄС за аналогічний період. Множинний коефіцієнт кореляції

$R=0,857$, коефіцієнт детермінації $R^2=0,734449$ та нормалізований коефіцієнт $R^2=0,678304$ вказують на суттєвий вплив показника міграційної привабливості України на кількість шукачів притулку з України у досліджуваній період.

Для цілей проведення компаративного аналізу розраховано показники міграційної привабливості за аналогічний період для країн ЄС та країн Східного партнерства (в складі останнього враховано і показники України), що дозволяє порівняти рівень міграційної привабливості обраних країн (рис. 5).

а) порівняння рівня міграційної привабливості з країнами ЄС

б) порівняння рівня міграційної привабливості з країнами Східного партнерства (СхП)

Рис. 5. Порівняння рівня міграційної привабливості України з країнами ЄС та Східного партнерства ЄС у 2011-2017 р.*

* побудовано автором на основі власних розрахунків

Результати дослідження дозволяють стверджувати про доцільність імплементації вказаної моделі у методики органів державної влади для дослідження рівня міграційної привабливості, використання її при здійсненні аналітичних досліджень міжнародними та регіональними організаціями, а також неурядовими громадськими організаціями з метою рейтингування країн світу за рівнем міграційної привабливості та в контексті формування у них факторів «притягування-виштовхування», які визначають вектори міграційних потоків.

У п'ятому розділі «Регулювання міжнародної міграції людських ресурсів: національний, регіональний та міжнародний рівні» вивчено генезис інституційного середовища регулювання міжнародної міграції людських ресурсів та напрями його розвитку в умовах геоекономічних трансформацій, проаналізовано стан міграційних процесів, проблеми та досвід їх регулювання у регіональних інтеграційних об'єднаннях, обґрунтовано концептуальні засади комплексного регіонального регулювання міжнародної міграції як інструменту мінімізації геоекономічних ризиків.

Потреба вироблення дієвого механізму регулювання міграційних процесів виявили доцільність оцінки стану розвитку інституційного середовища регулювання

міжнародної міграції за його ієрархічними рівнями та ідентифікації зв'язків між ними. З урахуванням сформульованих у роботі геоекономічних трансформацій окреслено вектори розвитку інституційного середовища регіонального регулювання міграційних процесів: формування правового базису, зміцнення інституційного потенціалу, створення системи соціального партнерства, розвиток людського потенціалу та стабілізація ринку праці.

Існування інституційних розривів у системі регулювання міжнародної міграції людських ресурсів та потреби створення нормативно-правового поля взаємодії суб'єктів міжнародних економічних відносин у цій сфері обумовили розробку моделі багаторівневого інформаційного поля, яке містить: «Моніторинг зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами»; «Моніторинг потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами»; «Моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів»; «Поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів». Це дозволяє розробляти національні та регіональні міграційні політики на основі узгоджених цілей регулювання міграції відповідно до Цілей сталого розвитку.

На основі розрахованого рівня геоекономічних ризиків країн обраних інтеграційних об'єднань, а також інтенсивності залучення в країну мігрантів кластеризовано країни за групами, для яких сформовано рекомендовані вектори елементів міграційної політики. Використання даних векторів дозволяє з урахуванням рівня міграційної привабливості країни регулювати формування людських ресурсів та їх міграційні потоки. Вказані кластери слугують базисом для подальшої декомпозиції елементів та компонентів міграційної політики на основі врахування існуючих економічних, соціо-демографічних, екологічних, політико-безпекових та інших складових геоекономічного ризику. Вони можуть бути використані для визначення векторів узгодження інтересів сторін на регіональному рівні та з урахуванням існуючих у них факторів «притягування» і «виштовхування».

Проте, виявлена нерозробленість концептуальних засад формування регіональної міграційної політики як інституту регулювання міграційних потоків в умовах геоекономічних трансформацій, зокрема регіоналізації економічного розвитку, спричиняє проблеми практичного впровадження вказаного вище регіонального регулювання міграційних процесів. Тому, визначено зв'язок передумов регіональної економічної інтеграції з процесами регіональної міграції та встановлено, що регулювання вказаних процесів вимагає побудови концептуального підходу, що базуватиметься, з одного боку, на інструментарії національної міграційної політики, а з іншого – формуватиме інституційне середовище регулювання переваг та недоліків міграційних переміщень на рівні регіонального об'єднання.

На основі врахування особливостей моделі національної міграційної політики та передумов формування міграційної політики на регіональному рівні сформовано загальний підхід до розуміння регіональної міграційної політики, яку визначено як систему інститутів регіонального інтеграційного об'єднання, призначену для управління детермінантами міграції людських ресурсів, урегулювання процесів міграційних переміщень, максимізації їх переваг та можливостей, та подолання негативних наслідків. Крім того, визначено її ключові елементи, а також окреслено функції, зокрема: 1) регуляторну (регулювання процесів міграції людських ресурсів

у регіональному інтеграційному об'єднанні); 2) диверсифікаційну (мінімізація геоекономічних ризиків та усунення інституційних конфліктів, пов'язаних з міграцією людських ресурсів); 3) інтеграційну (поглиблення рівня інтеграції країн); 4) мобілізаційну (мобілізація та перерозподіл людських ресурсів).

Оскільки міжнародна міграція в умовах глобалізації пов'язана з геоекономічними трансформаціями та відповідними ризиками, завдання міграційної політики повинні фокусуватися на регулюванні не лише міграційних потоків, але й інтенсивності прояву факторів їх формування, що стають детермінантами міграційних мотивів. Обґрунтовано концептуальні засади регіонального регулювання міграції в умовах геоекономічних трансформацій шляхом розробки концептуальних засад його інституційної моделі, яка містить: ідентифіковані геоекономічні ризики, пов'язані з міграційними процесами; окреслені функції; склад суб'єктів інституційного середовища регулювання міжнародної міграції; інструменти регулювання міжнародної міграції людських ресурсів через ідентифікований зв'язок міграційної політики з іншими політиками (зайнятості, освітньою, соціальною, інформаційною, інфраструктурною, екологічною та безпековою) (рис. 6).

Визначено, що інтеграція мігрантів в країнах призначення матиме позитивний результат за умови, що інституційні суб'єкти (міністерства закордонних справ, освіти і науки, охорони здоров'я, соціальної політики тощо, посольства та консульства) формуватимуть спільні завдання, окреслені в даному дослідженні. Так, сформульовано рекомендації щодо напрямів реалізації вказаних вище політик, відповідно до характеру власне міграційної політики, зокрема:

1) політики зайнятості в частині: доступності сфер працевлаштування; доступу до системи соціального страхування, пов'язаного із зайнятістю; усунення трудової дискримінації;

2) соціальної політики в частині: доступності державних послуг охорони здоров'я; доступу до системи соціального страхування; доступу до соціальних адміністративних послуг;

3) освітньої політики в частині: доступності початкової/середньої освіти; доступності технічно-професійної освіти; доступності вищої освіти; доступу до здобуття наукового ступеня;

4) інформаційної політики в частині: формування системи державної та регіональної статистики; інформаційної підтримки мігрантів та їх сімей; інформаційної підтримки громадськості;

5) інфраструктурної політики в частині: доступності права проживання на території країни; доступності права керування автотранспортними засобами;

6) безпекової політики в частині: доступності громадянства; доступності возз'єднання сімей; вимог з натуралізації; доступу до політичних прав; підтримки реалізації прав національних меншин.

Використання запропонованої моделі при побудові регіональної міграційної політики сприятиме досягненню завдань регулювання міграції через декомпозицію вирішення її окремих регіональних проблем (на основі аналізу ідентифікованих причинно-наслідкових зв'язків міграції окремих груп та формування людського потенціалу) та враховуючи потребу управління людськими ресурсами регіонів у ході геоекономічних трансформацій.

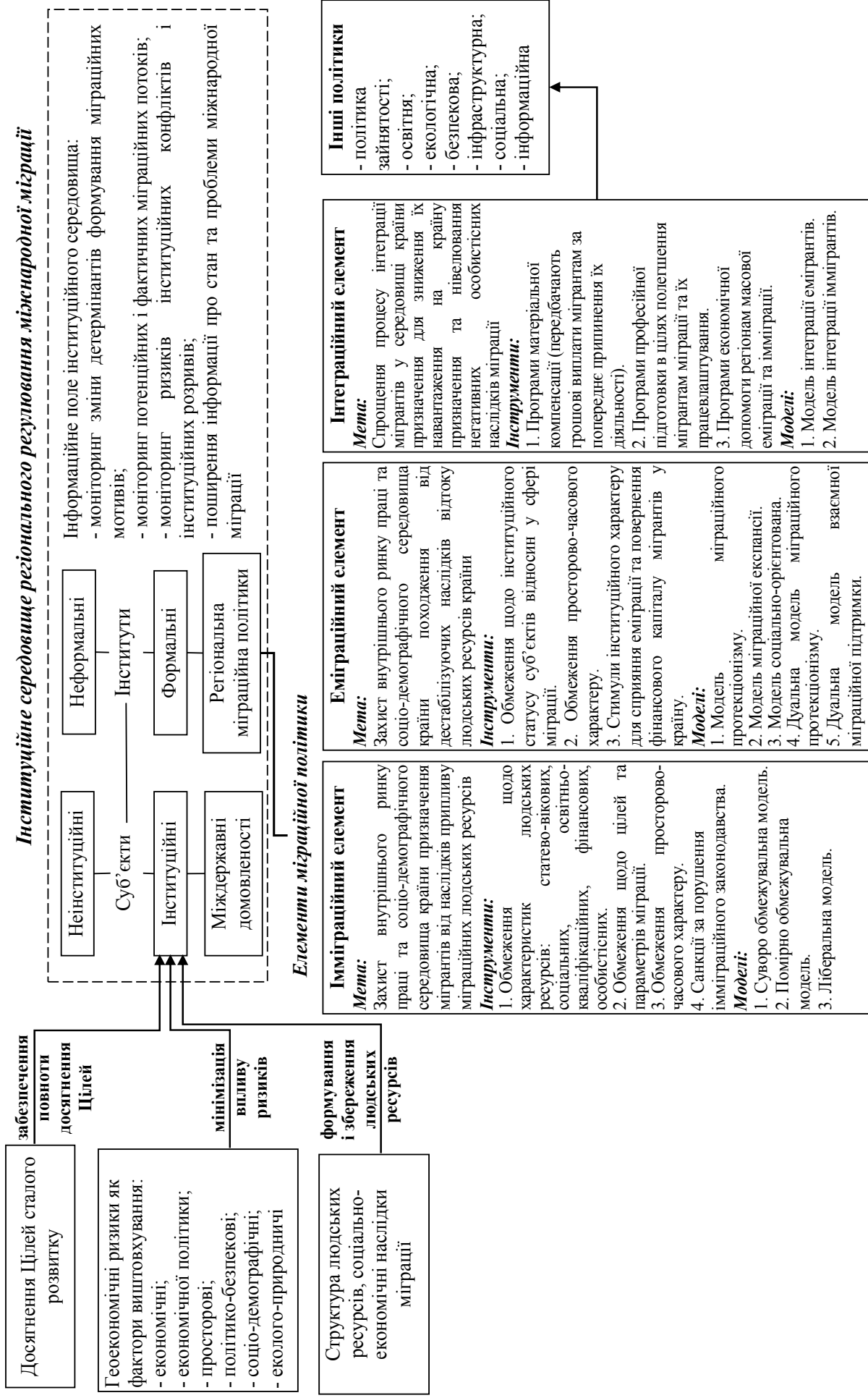

Рис. 6. Інституційна модель регулювання міграції людських ресурсів

ВИСНОВКИ

У дисертації виявлені закономірності процесів міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій, теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади формування системи регулювання міграційних процесів у регіональних інтеграційних об'єднаннях, зокрема через формалізацію моделі та механізму формування і реалізації регіональної міграційної політики. Це досягнуто на основі удосконалення теоретико-методологічних положень вивчення міжнародної міграції, обґрунтування системи детермінантів міграційних мотивів, окреслення соціально-економічних наслідків міжнародної міграції людських ресурсів у країнах міграційної пари та оцінки міграційної привабливості країни. Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки і пропозиції:

1. Складність та багатовимірність міжнародної міграції як форми міжнародних економічних відносин у сучасних умовах глобальної економіки вимагає перегляду наукових підходів до її дослідження та розуміння. Вивчення положень існуючих міграційних теорій визначило доцільним використання теорії соціального капіталу (в інтерпретації Д.С. Массея) як вихідної теорії дослідження, оскільки вона концептуалізує перебіг міграційних процесів на мікро-, макро- та глобальному рівнях, а також визначає ключовим аспектом дію інституційного середовища (інститутів та суб'єктів регулювання міграції). Вивчення логіки даної теорії обумовило обґрунтування поняття «міграційна пара». Виходячи з авторського трактування даного поняття, уточнено існуючі визначення понять «міграційний потік», «міграційний коридор», «міграційний мотив» та «міграційна привабливість». Крім того, сформульовано підхід до застосування принципів дослідження процесів міжнародної міграції (темпоральності (під час вивчення тривалості та стійкості міграційних потоків), просторовості (під час врахування просторового взаємного розміщення країн міграційної пари та відносно інших країн і регіонів світу), комунікації (для встановлення наявності сталих комунікативних зв'язків міграційних мереж з потенційними мігрантами та комунікацій з формальними та неформальними інститутами), мобільності (для дослідження формування фактичних міграційних потоків та формування міграційних мотивів)), що дозволяє формувати методичний інструментарій дослідження з урахуванням масштабності та багатоаспектності міграційних процесів.

2. Зростання важливості людських ресурсів для побудови конкурентоздатної економіки, адаптивної до викликів майбутнього, визначило необхідність дослідження міжнародної міграції людських ресурсів як механізму їх транскордонного перерозподілу, що дозволяє розвинути ідентифікацію причинно-наслідкових зв'язків між міжнародною міграцією та формуванням людських ресурсів країн. На основі цього та враховуючи доцільність вибору інституційного підходу до розуміння процесів міжнародної міграції враховано багаторівневність процесів міжнародної міграції, що дозволило вирішити виявлену в ході дослідження проблему безсистемності її класифікації. В результаті систематизовано та уточнено класифікацію міжнародної міграції за такими групами ознак: 1) за просторово-часовими параметрами; 2) за інституційними параметрами; 3) за параметрами людських ресурсів. Отриманий науковий підхід до розуміння видів міжнародної міграції людських ресурсів дозволяє врахувати існуюче багаторівневе інституційне середовище, різноманітність людських ресурсів та міграційних мотивів, а

також просторовий вимір міграційних процесів і в результаті конкретизувати міграційні потоки між країнами з метою регулювання міжнародної міграції.

3. Геоекономічні трансформації та зміщення центрів економічного розвитку впливають на рух людських ресурсів та віддачу від їх використання у часі та просторі, а обсяги та характер такого використання залежать від особливостей місця походження та призначення мігрантів. Зокрема, до геоекономічних трансформацій зараховано: 1) регіоналізацію та глокалізацію геоекономічного простору, які обумовлюють поширення міграційних потоків в межах регіонів; 2) посилення геоекономічних ризиків та ролі інституційних суб'єктів у їх мінімізації, що обумовлює посилення регулювання міграційних процесів на наднаціональному рівні; 3) трансформація ТНК у наднаціональні центри економічного розвитку на основі концентрації ресурсів є передумовою руху та використання кваліфікованої робочої сили; 4) розвиток інфраструктури та укріплення глобальних міст, що визначають центри тяжіння трудових ресурсів, створюючи передумови для їх продуктивного використання; 5) структурні зміни національних економік та світового господарства, пов'язані з науково-технічним розвитком та активізацією інновацій, що змінює кон'юнктуру ринків робочої сили; 6) віртуалізація економічних процесів, розвиток інформації та телекомунікацій, які динамізують зв'язки в міграційних мережах та в ході міграцій. Це сприяло окресленню варіантів долучення країн до процесів міжнародної міграції на основі їх приналежності до центрів економічного розвитку (країни-лідери та периферійні країни), загальних рис їх міграційної політики, місця країн у складі міграційної пари, рівня розвитку інституційного середовища регулювання міграційних процесів, наявності окремих видів міграції, що дозволяє пояснювати тенденції міграційних потоків між країнами міграційних пар.

4. Виходячи з того, що важливість соціально-економічних характеристик країн (рівень економічного розвитку, бідності, депривації населення, вразливість економіки, розміщення населення та продуктивних сил) виявляє готовність країни до прийняття наслідків екологічних змін та природних катастроф, неспроможність країни долати такі наслідки визначає посилення міграційних мотивів. Проблема нерозробленості причинно-наслідкових зв'язків між дією еколого-природничих детермінантів та процесами міжнародної міграції людських ресурсів вирішена шляхом удосконалення характеристики впливу екстремальних кліматичних подій та кліматичних змін на формування факторів виштовхування. До того ж розроблено механізми формалізації такого впливу через обґрунтування методики кластеризації регіональних інтеграційних об'єднань за ризиком екстремальних кліматичних подій як складової еколого-природничого типу геоекономічного ризику (низький ризик – MERCOSUR, SADC, ECOWAS, EAC, ризик нижче середнього – ЄС, NAFTA, ризик вище середнього – ASEAN, високий ризик – SAARC). Це дозволило врахувати даний тип ризику під час оцінки міграційної привабливості країни та формуванні міграційних мотивів населення. У результаті сформульовано завдання регулювання міжнародної міграції в умовах екстремальних кліматичних подій, що визначають доцільність імплементації визначених завдань у політики країни з метою упорядкування мобільності населення в результаті екстремальних кліматичних подій.

5. Поширення міграції біженців у світі та її загрозливі масштаби визначили доцільність уточнення характеру міграційних переміщень біженців та шукачів притулку

як особливої категорії мігрантів з країн, які розвиваються в умовах конфлікту. Встановлено, що країнами походження біженців є переважно країни з низьким та нижче середнього доходами, що можна пояснити зростанням військової напруги чи реакційних політичних рухів у країнах з низьким індексом людського та економічного розвитку і антидемократичними режимами. Проте, в країнах притулку міграція біженців становить загрозу національній безпеці, громадському порядку та сталому розвитку, загострює інтеграційну полеміку, викликану проблемами інтеграції та гуманітарної підтримки мігрантів. У роботі розвинуто ідентифікацію впливу посилення політико-безпекового елементу геоекономічного ризику як передумови формування міграційних потоків з країн, що дає змогу визначити складові даного типу ризику під час оцінки міграційної привабливості країни та міграційних мотивів населення. Посилення навантаження біженців на приймаючі країни вимагає регулювання їх міграції, яке повинно бути орієнтовано на перерозподіл людських ресурсів та зниження навантаження біженців на соціо-демографічні, територіальні та економічні системи приймаючих країн з акцентом на забезпечення дотримання прав людини. Запропоновані завдання регулювання міграції біженців для країн міграційної пари дають змогу конкретизувати вектори міграційної та інших політик країн, у яких фіксується міграція біженців.

6. Дослідження зв'язку міжнародної міграції та грошових переказів з показниками ВВП, платіжного балансу, прямих іноземних інвестицій та зовнішньої торгівлі дозволили теоретично обґрунтувати їх вплив на економічний розвиток країн, формування людських ресурсів та подолання бідності в умовах геоекономічних трансформацій. Зокрема, систематизовано та доповнено перелік ризиків та можливостей долучення країн до процесів міжнародної міграції людських ресурсів з урахуванням ролі країни у міграційній парі. Крім того, окреслено фактори середовища здійснення грошових переказів за запропонованими етапами (виходячи з їх авторського трактування як процесу), що визначають параметри грошових переказів. Визначення економічних, соціальних, демографічних наслідків міграції здійснено виходячи зі стратифікації людських ресурсів. Вказані розробки дають змогу визначити завдання регулювання міжнародної міграції в країнах міграційної пари, які повинні бути імплементовані у політику зайнятості, освітню, соціальну, інформаційну, фіскальну, монетарну, інвестиційну й інші політики та сприятимуть інтеграції мігрантів у країні призначення та подоланню соціально-економічних проблем, пов'язаних з міграцією.

7. Вивчення стану та тенденцій зовнішньої міграції України дозволило встановити соціально-економічні наслідки активізації еміграційних процесів. Демографічні наслідки полягають у зниженні рівня народжуваності через міграцію осіб репродуктивного віку, старіння населення, що провокує підвищення навантаження на пенсійний фонд (зниження внесків, фінансові обмеження індексації пенсій, зростання відсотку пенсійних відрахувань). Економічні наслідки виявляються у зниженні кількості трудових ресурсів, здатних отримати освіту в Україні та поповнити вітчизняний ринок праці, через поширення студентської міграції та міграції випускників; втраті людського потенціалу через міграцію працездатного населення (втрата знань, навичок, компетенцій, які втрачаються в ході зайнятості нижчої кваліфікації); зниженні рівня фіскальних надходжень (тінізація іноземних трудових доходів громадян); зростанні тіньового сектору економіки через тінізацію фінансових потоків горошкових переказів мігрантів. Соціальними наслідками є загострення проблем «соціального сирітства» та

дистанціювання родин, зростання кількості розлучень; зростання чисельності осіб, не мотивованих до економічної активності; дистанціювання батьків та дорослих дітей, що спричиняє проблеми утримання та догляду осіб похилого віку; зростання ризиків потрапляння мігрантів у схеми торгівлі людьми. Заходами усунення та мінімізації таких негативних наслідків є: 1) оперативний моніторинг структури та обсягів зовнішньої міграції з метою отримання релевантних даних для прийняття рішень щодо впровадження програм зайнятості, соціального забезпечення; 2) підписання міждержавних угод про працевлаштування та соціальний захист мігрантів, що дозволить підвищити якість умов праці та побуту мігрантів, а також легалізувати їх перебування за кордоном; 3) удосконалення системи вищої освіти у векторі її орієнтації на потреби національного та регіональних ринків праці.

8. На основі вивчення факторів середовища формування міграційних потоків та притаманних йому геоekonomічних ризиків визначено, що під час формування переліку детермінантів міграційних мотивів необхідно враховувати інституційний вплив, що існує у середовищі. У результаті запропоновано систему детермінантів формування міграційних мотивів, що складаються з економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих детермінантів. Її покладено в основу запропонованого механізму параметризації міграційної привабливості країни, показник якої доцільно враховувати під час вивчення та формалізації передумов міграційних процесів. Встановлено, що необхідним є також врахування прояву особистісного сприйняття детермінантів, спричинених існуванням геоekonomічних ризиків за їх типами. За запропонованими детермінантами сформовано інформаційну базу, що може слугувати цілям дослідження їх впливу на формування міграційних мотивів та оцінки міграційної привабливості країни.

9. Виходячи з окреслених рис геоekonomічних трансформацій, визначено потребу оцінки геоekonomічних ризиків країн та регіонів з метою визначення їх впливу на міграційні процеси. Тому удосконалено методологічний підхід до оцінки геоekonomічних ризиків країн, який включає запропоновану методику розрахунку інтегрального показника геоekonomічного ризику країн як середньої зваженої нормованих агрегованих показників окремих типів геоekonomічних ризиків. Під час вивчення рівня геоekonomічного ризику виникає проблема порівняння ознак за різними його типами, тому здійснено переведення числових значень ознак від метричної шкали до шкали порядку (рівень геоekonomічного ризику). Крім того, розроблено алгоритм дослідження і оцінки геоekonomічних ризиків країн, який включає такі етапи, як: «Ідентифікація об'єкту дослідження», «Визначення цільових та операційних показників дослідження», «Розрахунок показників геоekonomічних ризиків за типами», «Розрахунок цільового показника геоekonomічного ризику», «Групування країн за рівням геоekonomічного ризику». Даний підхід є гнучким з точки зору можливості введення до розрахунку поправочних коефіцієнтів та додаткових даних для аналізу (як ознак порівняння, так і одиниць спостереження). В подальшому здійснення кластеризації країн за рівнем геоekonomічного ризику та інтенсивністю використання міграційних людських ресурсів дозволяє визначити необхідність формування та імплементації завдань регулювання міграційних процесів країн, виходячи з кластеру, до якого вони належать, та здійснювати їх компаративний аналіз.

10. Виходячи з виявленої потреби порівняння країн за факторами «притягування-

виштовхування», з використанням запропонованого переліку детермінантів міграційних мотивів формалізовано модель міграційної привабливості країни. У ній міграційна привабливість представлена як інтегральний показник міграційної привабливості, який пропонується розраховувати як середньозважену суму синтетичних показників, агрегованих за групами економічних, соціо-демографічних, політико-безпекових, мовно-культурних та еколого-природничих нормалізованих показників, що демонструють детермінанти формування міграційного мотиву. Модель оперує показниками, доступними як статистичні дані та рейтингові оцінки, а вагові коефіцієнти введені у модель на основі систематизації та агрегації результатів експертного опитування, що дозволяє врахувати тенденції особистісних оцінок важливості окремих детермінантів. Модель апробовано на показниках ЄС та країн Східного партнерства (в т.ч. України) за 2011–2017 р., проаналізовано зв'язок міграційної привабливості України з кількістю заяв на надання притулку у ЄС та встановлено високу обернену тісноту зв'язку між ними. Використання розробленої моделі дає змогу пояснювати та прогнозувати міграційні потоки у країнах міграційної пари крізь призму міграційної привабливості країн для потенційних мігрантів.

11. За результатами оцінки розвитку інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції на глобальному, регіональному та національному рівні сформовано вектори розвитку інституційного середовища регіонального регулювання міграційних процесів: формування правового базису, зміцнення інституційного потенціалу, створення системи соціального партнерства, розвиток людського потенціалу та стабілізація ринку праці. Для забезпечення реалізації даних векторів та виходячи з існування інституційних розривів у системі регулювання міжнародної міграції, концептуалізовано модель багаторівневого інформаційного поля, яке включає такі рівні та послідовність дій, як «Моніторинг зміни детермінантів формування міграційних мотивів за визначеними індикаторами», «Моніторинг потенційних та фактичних міграційних потоків за стратифікаційними групами», «Моніторинг ризиків інституційних розривів та інституційних конфліктів». «Поширення інформації про стан та проблеми міжнародної міграції людських ресурсів». Це дозволяє розробляти національні та регіональні міграційні політики на основі узгоджених цілей регулювання міграції в країнах та регіонах та будувати комунікаційні зв'язки між суб'єктами регулювання процесів міжнародної міграції людських ресурсів у ході регулювання процесів міжнародної міграції та її соціально-економічних наслідків.

12. Аналіз міграційних процесів у обраних інтеграційних об'єднаннях та особливостей існуючого у них інституційного середовища визначив напрями удосконалення механізму регіонального регулювання міжнародної міграції. Ідентифікація зв'язку передумов регіональної інтеграції з міграційними процесами дало змогу визначити, що регулювання вказаних процесів вимагає нового концептуального підходу на базі застосування інструментарію національної міграційної політики в інституційному середовищі регіонального об'єднання для управління ризиками та можливостями міжнародної міграції. Теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальні засади інституційної моделі регіонального регулювання міграційних процесів, у якій структуровано суб'єктів формального та неформального інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції, виділено функції регіональної міграційної

політики (регуляторну, диверсифікаційну, інтеграційну, мобілізаційну), сформульовано напрями її реалізації для отримання країною переваг від міжнародної міграції та зниження геоекономічних ризиків. Її використання під час побудови системи регіонального регулювання міграційних процесів сприятиме досягненню завдань регулювання міграції людських ресурсів через декомпозицію вирішення окремих регіональних проблем та враховуючи потребу управління людським потенціалом регіонів у ході геоекономічних трансформацій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Шиманська К.В. Міграція людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій: регіональний вимір : монографія / К.В. Шиманська. – Житомир: ЖДТУ, 2017. – 588 с. (34,06 д. а.).

Коллективні монографії

2. Shymanska K. Analiza ekonomicznych czynników migracji zewnętrznej Ukraińców w kontekście Globalnej strategii UE / K. Shymanska, K. Romanchuk, V. Ksendzuk // Polityczno-społeczne i ekonomiczne zmiany w Europie w świetle Globalnej strategii na rzecz polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej / pod redakcją naukową Mikołaja Tomashyka. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, 2017. – Ss. 173–185 (0,6 д. а./0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці системи економічних детермінантів, які взяті за основу проведення аналізу їх дії на формування міграційних мотивів українських мігрантів.*

Статті у наукових фахових виданнях

3. Шиманська К.В. Міжнародна трудова міграція в контексті соціально-економічного розвитку України: тенденції, негативні наслідки та шляхи їх подолання / К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – № 1 (71). – С. 165–170 (0,7 д. а.).

4. Шиманська К.В. Еміграція населення України в контексті тенденцій міжнародної міграції робочої сили: економіко-соціо-демографічний базис / К. В. Шиманська, К. В. Романчук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 1 (75). – С. 152–164 (*РИНЦ та інші*) (1,5 д. а./0,75 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу динаміки міграційних потоків в Україні, виходячи з її макроекономічних показників.*

5. Шиманська К. В. Зовнішня міграція в Польщі в процесі її євроінтеграції: проблеми, шляхи їх вирішення, уроки для України / К.В. Шиманська // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2016. – № 2 (12). – С. 136–145 (0,4 д. а.).

6. Шиманська К. В. Основні напрямки та пріоритети державної міграційної політики України в контексті її євроінтеграційних перетворень / К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 3 (77). – С. 115–120 (*РИНЦ та інші*) (0,7 д. а.).

7. Шиманська К. В. Середовище формування міграційної політики: ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків / К. В. Шиманська // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2016. – № 3 (31). – С. 164–171 (1,0 д. а.).

8. Шиманська К. В. Географічна структура української еміграції: аналіз існуючих тенденцій та перспективи подолання проблем / К.В. Шиманська // Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання. – 2016. – Випуск 6. – С. 39–45. – Режим доступу: http://economyandsociety.in.ua/journal/6_ukr/7.pdf (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

9. Шиманська К. В. Розвиток класифікаційного підходу до міжнародної міграції: інституційний підхід / К. В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 1 (07). – Частина I. – С. 16–20 (0,7 д. а.).

10. Шиманська К. В. Теоретичні засади дослідження процесів міжнародної міграції: аналіз розвитку та ключових положень міграційних теорій / К. В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 1 (79). – С. 127–137 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (1,3 д. а.).

11. Шиманська К. В. Детермінанти міжнародної міграції: інституційний підхід / К. В. Шиманська // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. – 2017. – № 1 (13). С. 188–197 (0,4 д. а.).

12. Шиманська К.В. Міграційна політика економічного співтовариства країн західної Африки (ECOWAS) / К.В. Шиманська // Причорноморські економічні студії. – 2017. – Випуск 19. – С. 18-23 (0,65 д. а.).

13. Шиманська К. В. Міграційна політика співтовариства розвитку півдня Африки (SADC) / К. В. Шиманська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – Випуск 25. – Частина 1. – С. 43–48 (0,65 д. а.).

14. Шиманська К.В. Соціо-економічний вплив міжнародної міграції на показники людського розвитку та бідності у світі / К. В. Шиманська // Проблеми системного підходу в економіці: Збірник наукових праць. – 2017. – Випуск 4 (60). – С. 21–27 (0,8 д. а.).

15. Шиманська К. В. Грошові перекази мігрантів: структурний аналіз місця у платіжному балансі країни / К. В. Шиманська // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Випуск 4 (10). – С. 31–36 (0,7 д. а.).

16. Шиманська К. В. Посилення значення економічних та політико-безпекових детермінант у формуванні міграційних мотивів студентської молоді / К. В. Шиманська // Глобальні та національні проблеми економіки: електронне наукове фахове видання. – 2017. – Випуск 16. – С. 86–91. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017> (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д. а.).

17. Євдокимов В. В. Формалізація впливу політико-безпекових детермінантів на міграційну привабливість країни / В. В. Євдокимов, К. В. Шиманська // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпро: ПДАБА, 2018. – №133. – С. 14-26 (*Index Copernicus та інші*) (0,8 д. а./0,4 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні та формалізації моделі впливу політико-безпекових детермінантів на формування міграційної привабливості.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

18. Шиманська К. В. Теоретико-методологічний базис дослідження міграційних процесів: принципи та термінологічний апарат / К. В. Шиманська // Економіка: реалії часу:

електронний науковий журнал. – 2016. – № 5 (27). – С. 90–95. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n5.html> (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (0,4 д. а.).

19. Шиманська К. В. Гендерна структура української еміграції: сучасні тенденції, трансформації та соціально-економічні наслідки / К.В. Шиманська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2017. – № 11. – С. 184–188 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

20. Шиманська К. В. Процесний підхід до ідентифікації грошових переказів мігрантів в умовах дії інституційних факторів / К. В. Шиманська // Економіка та держава. – 2017. – № 2. – С. 69–72 (*Index Copernicus та інші*) (0,85 д. а.).

21. Шиманська К.В. Ринок трудових ресурсів в умовах постконфліктного стану країн / К.В. Шиманська // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 2 (91). – С. 50–60 (*Index Copernicus та інші*) (0,45 д. а.).

22. Євдокимов В.В. Міграція біженців як фактор перерозподілу людських ресурсів у світі: проблеми розвитку економіки в умовах конфлікту / В.В. Євдокимов, К.В. Шиманська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – № 2 (80). – С. 142–149 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (1,0 д. а./0,5 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу міграційних потоків біженців у світі та окресленні їх зв'язку з існуючими військовими конфліктами.*

23. Шиманська К. В. Геоекономічні трансформації та їх зв'язок з економічним, соціальним та технічним розвитком країн та регіонів / К. В. Шиманська // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2017. – № 6. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5653> (*Index Copernicus та інші*) (0,4 д. а.).

24. Шиманська К. В. Екологічні загрози і ризики та їх роль в сучасній міжнародній міграції / К. В. Шиманська // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2017. – Том 22. – Випуск 6 (59). С. 28–32 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а.).

25. Шиманська К.В. Тенденції міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоекономічних трансформацій / К.В. Шиманська // Проблеми економіки. – 2017. – № 2. – С. 55–60 (*Index Copernicus, РИНЦ та інші*) (0,5 д. а.).

26. Shymanska K. Determinants of migration motives as a precondition for the migration flows formation / K. Shymanska, M. Kurylo, O. Karmaza, G. Timchenko // Problems and Perspectives in Management. – 2017.– № 15 (3). – Pp. 352–364 (*Scopus та інші*) (1,0 д.а./0,25 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці підходу до оцінки важливості впливу детермінантів на формування міграційних мотивів.*

27. Шиманська К. В. Регіональні особливості міжнародної міграції в Європі та регіональна міграційна політика / К. В. Шиманська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць. – 2017. – № 2–3 (63–64). – С. 25–35 (*Index Copernicus та інші*) (1,3 д. а.).

28. Євдокимов В. В. Стан та нормативно-правове регулювання міграції біженців та шукачів притулку у ЄС як інституційний базис управління міжнародними міграціями / В. В. Євдокимов, К. В. Шиманська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2017. – № 3 (38). – С. 55–60 (*Index Copernicus та інші*) (0,6 д. а./0,3 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у проведенні аналізу досвіду країн ЄС щодо прийняття та інтеграції біженців та шукачів притулку.*

29. Шиманська К. В. Оцінка гео економічних ризиків країн та регіональних інтеграційних об'єднань в контексті їх міграційної привабливості / К. В. Шиманська // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпро: ПДАБА, 2018. – №132. – С. 34–49 (*Index Copernicus та інші*) (1,0 д. а.).

Публікації за матеріалами конференцій

30. Шиманська К. В. Тенденції зовнішньої міграції населення Польщі в процесі її євроінтеграції: модель для вивчення в Україні / К. В. Шиманська // Економічний розвиток європейських країн в контексті інтеграційних процесів: уроки для України: Тези виступів Всеукраїнського молодіжного економічного форуму (м. Житомир, 22 квітня 2016 р.). – Житомир: ЖДТУ, 2016. – С. 209–212 (0,16 д. а.).

31. Шиманська К. В. Елементи середовища формування імміграційної політики / К. В. Шиманська // Економічний розвиток країни в умовах євроінтеграції: Збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування (м. Тернопіль, 1 липня 2016 р.). – Тернопіль, 2016. – С. 72–74 (0,16 д. а.).

32. Шиманська К. В. Гендерно-віковий профіль зовнішньої трудової міграції українців / К. В. Шиманська // Стан та перспективи розвитку фінансів, обліку та підприємництва в умовах трансформації економіки : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 8–9 липня 2016 р.). – К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2016. – С. 20–22 (0,16 д. а.).

33. Шиманська К. В. Проблеми детінізації доходів зовнішніх трудових мігрантів: нормативно-правова база України та уникнення подвійного оподаткування / К. В. Шиманська // Розвиток сучасних міжнародних економічних відносин: фінансово-економічні та соціальні чинники: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23–24 вересня 2016 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. – Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. – С. 57–58 (0,12 д. а.).

34. Shymanska K. Overview of research issues transformation on international migration / K. Shymanska // The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Proceeding of the International Scientific Conference (Lisbon, December 16, 2016). – Lisbon, Portugal: Baltija Publishing, 2016. – Pp. 50–53 (0,12 д. а.).

35. Шиманська К. В. Інституційний базис ідентифікації детермінант формування міграційної мотивації / К. В. Шиманська // Формування та розвиток інноваційного потенціалу економіки України: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17–18 лютого 2017 р.) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Krynski. У 2-х частинах. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Ч. 1. – С. 28–31 (0,24 д. а.).

36. Шиманська К. В. Переваги інтенсифікації грошових переказів зовнішніх трудових мігрантів в умовах кризового стану економіки / К. В. Шиманська // Стратегія інвестиційно-інноваційного розвитку економіки України в умовах глобалізації: стан та шляхи становлення: Зб. матер. міжнар. наук.- практ. конф. (м. Львів, 23 березня 2017 р.). – Львів : ЛІЕТ, 2017. – С. 317–320 (0,16 д. а.).

37. Шиманська К. В. Грошові перекази мігрантів крізь призму процесного підходу / К. В. Шиманська // Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3–4 березня 2017 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. –

Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. – С. 55–57 (0,18 д. а.).

38. Шиманська К. В. Трансформація змісту термінології наукових досліджень проблем міжнародної міграції / К. В. Шиманська // Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 17–18 березня 2017 р.). У 2-х частинах. – Дніпро: ПДАБА, 2017. – Ч. 1. – С. 19–21 (0,18 д. а.).

39. Шиманська К. В. Відсутність гідної оплати праці як фактор формування міграційної мотивації майбутніх фахівців / К. В. Шиманська // Імперативи та інноваційні механізми забезпечення гідної праці в умовах становлення нової економіки : зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 квітня 2017 р.). – К. : КНЕУ, 2017. – С. 196–197 (0,12 д. а.).

40. Shymanska K. Migration flows and the human resources redistribution ties in the conditions of geoeconomic transformations / K. Shymanska // The global competitive environment: development of modern social and economic systems: Proceeding of the International Scientific Conference (Chisinau, April 21, 2017). – Chisinau, Republic of Moldova : Baltija Publishing, 2017. – Pp. 9–11 (0,16 д. а.).

41. Шиманська К. В. Геоелектронічний контекст міжнародної міграції людських ресурсів: регіональний аспект / К. В. Шиманська // Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах глобалізації світової економіки : матеріали виступів Всеукраїнського молодіжного економічного форуму з міжнародною участю (в онлайн форматі) (м. Житомир, 27 квітня 2017 р.). – Житомир : ЖДТУ, 2017. – С. 386–388. – Режим доступу: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/zbirnyk_forum_zhdtu_27.04.2017r.pdf (0,12 д. а.).

42. Шиманська К. В. Значення міжнародної міграції для формування людських ресурсів країн в умовах геоелектронічних трансформацій в регіонах світу / К. В. Шиманська // Сучасні тенденції розвитку світової економіки : збірник матеріалів IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 26 травня 2017 р.) – Харків: ХНАДУ, 2017. – Том II. – С. 184–185 – Режим доступу: http://fmab.khadi.kharkov.ua/uploads/media/ME_nauk_2017_tom_2.pdf (0,25 д. а.).

43. Шиманська К. В. Стан міжнародної міграції в Європі та доцільність вироблення регіональної міграційної політики / К. В. Шиманська // Сучасні наукові підходи до вдосконалення політики економічного зростання: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 5–6 травня 2017 р.) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Кгуьські. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 31–34 (0,24 д. а.).

44. Shymanska K. Links between the economic cycle stages in origin country and migrants' adaptation process in the destination country / K. Shymanska // From the Baltic to the Black Sea: the Formation of Modern Economic Area: Proceeding of the International Scientific Conference (Riga, August 19, 2017). – Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2017. Pp. 26–29 (0,16 д. а.).

45. Шиманська К. В. Вплив грошових переказів мігрантів та економічний розвиток країни / К. В. Шиманська // Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України: зб. матер. наук.-практ. конференції (м. Київ, 28–29 вересня 2017 р.) / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2017. – С. 335–337 (0,12 д. а.).

46. Шиманська К. В. Прояв геоелекономічних трансформацій в контексті їх впливу на процеси міграції людських ресурсів / К. В. Шиманська // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір : матеріали ХХІІ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11–13 вересня 2017 р.) / НАНУ, ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г.М.Доброва НАН України», Київ. – К.: «Видавництво «Фенікс», 2017. – С. 322–326 (0,4 д. а.).

47. Шиманська К. В. Особливості регіональної міграційної політики східноафриканського співтовариства (ЕАС) / К. В. Шиманська // Сучасні можливості забезпечення соціально-економічного розвитку країн: Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 16 вересня 2017 р.) / За. заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Крюнські. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 29–31 (0,16 д. а.).

48. Шиманська К.В. Інструменти інституційного середовища регіонального регулювання міжнародної міграції людських ресурсів / К.В. Шиманська // Модернізація економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 29–30 вересня 2017 р.). У 2-х частинах. – Дніпро: ПДАБА, 2017. – Ч. 1. – С. 32–36 (0,3 д. а.).

49. Шиманська К.В. Передумови формування системи управління процесами міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях / К.В. Шиманська // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики: Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 21–22 вересня 2017 р.). – Львів: Ліга-Прогрес, 2017. – С. 142–144 (0,12 д. а.).

50. Шиманська К. В. Система інститутів регулювання процесів міжнародної міграції у регіональних інтеграційних об'єднаннях / К. В. Шиманська // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки» (спецвипуск): збірник наукових праць (електронне видання). – 2017. – № 11. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3219/2893 (0,16 д. а.).

51. Shymanska K. V. Migration of highly skilled workers and countries' readiness for the future / K. V. Shymanska // The Modern Trends in the Development of Business Social Responsibility: Proceeding of the II International Scientific Conference. Part I (Lisbon, June 29, 2018). – Lisbon, Portugal: Baltija Publishing, 2018. – Pp. 24–26 (0,12 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Шиманська К. В. Міжнародна міграція людських ресурсів в умовах геоелекономічних трансформацій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2019.

Дисертація присвячена розробці методології системного дослідження міжнародної міграції людських ресурсів в умовах геоелекономічних трансформацій та обґрунтуванню на цій основі нових концептуальних засад регулювання міжнародної міграції на національному, міждержавному та регіональному рівнях.

Здійснено методологічну ідентифікацію теоретико-концептуальних положень дослідження міжнародної міграції у сучасних глобалізаційних процесах. Обґрунтовано вплив статево-вікової та освітньо-професійної структури мігрантів на формування та перерозподіл людських ресурсів країн та регіонів. Сформульовано доцільність та напрями використання інституційного підходу при побудові теоретико-методологічного базису дослідження міжнародної міграції. Окреслено вплив геоекономічних трансформацій на міжнародну міграцію через визначення їх сучасних тенденцій. Описано причинно-наслідкові зв'язки міграцій між країнами та регіонами світу з еколого-природничим типом геоекономічних ризиків. Виявлено тенденції міграції біженців та уточнено дію політико-безпекового типу ризику на формування факторів виштовхування. Визначено значення міжнародної міграції та грошових переказів для економічного розвитку країн, формування та розвитку людських ресурсів, подолання бідності, а також оцінено передумови та соціально-економічні наслідки міграційних процесів в Україні. Систематизовано фактори формування міграційних мотивів у контексті їх зв'язку з геоекономічними ризиками. Оцінено рівень геоекономічних ризиків країн у компаративному аспекті та окреслено їх зв'язок з формуванням міграційних потоків. На цій основі сформовано та обґрунтовано модель оцінки міграційної привабливості країни для забезпечення можливості прогнозування майбутніх міграційних потоків. Оцінено розвиток інституційного середовища регулювання процесів міжнародної міграції на глобальному, регіональному та національному рівнях, обґрунтовано нові підходи до формування концептуальних засад їх регулювання на регіональному, міждержавному та національному рівнях.

Ключові слова: міжнародна міграція, еміграція, імміграція, інтеграція мігрантів, міграційний мотив, міграційна привабливість, міграційні політика, регіональна інтеграція, геоекономічні трансформації, геоекономічні ризики, біженці, грошові перекази мігрантів.

АННОТАЦІЯ

Шиманская Е.В. Международная миграция человеческих ресурсов в условиях геоэкономических трансформаций. - Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Винница, 2019.

Диссертация посвящена разработке методологии системного исследования международной миграции человеческих ресурсов в условиях геоэкономических трансформаций и обоснованию новых концептуальных основ регулирования международной миграции на национальном, межгосударственном и региональном уровнях.

Осуществлена методологическая идентификация теоретико-концептуальных положений исследования международной миграции в современных процессах глобализации. Обосновано понятие «миграционная пара», уточнены определения понятий «миграционный поток», «миграционный коридор», «миграционный мотив» и

«миграционная привлекательность», сформулирован подход к применению принципов исследования процессов международной миграции. Также обосновано влияние половозрастной и образовательно-профессиональной структуры мигрантов на формирование и перераспределение человеческих ресурсов стран и регионов. Определена целесообразность использования институционального подхода при построении теоретико-методологического базиса исследования международной миграции. На этой основе систематизирована и уточнена классификация международной миграции по пространственно-временным, институциональным параметрам и параметрам человеческих ресурсов.

Определено влияние геоэкономических трансформаций на международную миграцию человеческих ресурсов и их современные тенденции. Это способствовало обоснованию вариантов участия стран в процессах международной миграции на основе их принадлежности к центрам экономического развития (страны-лидеры и периферийные страны), общих черт их миграционной политики, места стран в составе миграционной пары, уровня развития институциональной среды регулирования миграционных процессов, наличия отдельных видов миграции. Описаны причинно-следственные связи миграций с эколого-природным типом геоэкономических рисков. Обосновано методике кластеризации региональных интеграционных объединений по риску экстремальных климатических событий как составляющей эколого-природного типа риска, что учтено при оценке миграционной привлекательности страны и формировании миграционных мотивов населения. Выявлены тенденции миграции беженцев и уточнено действие политико-безопасностного типа риска на формирование факторов выталкивания.

В исследовании определено значение международной миграции и денежных переводов для экономического развития стран, формирования и развития человеческих ресурсов, преодоления бедности, а также оценены предпосылки и социально-экономические последствия миграционных процессов в Украине. Систематизирован и дополнен перечень рисков и возможностей участия стран в процессах международной миграции с учетом роли страны в миграционной паре. В целом систематизированы факторы формирования миграционных мотивов в контексте их связи с геоэкономическими рисками. Предложена система детерминантов формирования миграционных мотивов, включающая экономические, социо-демографические, политико-безопасностные, культурно-языковые и эколого-природные детерминанты.

Оценен уровень геоэкономических рисков стран в компаративном аспекте и обозначена их связь с формированием миграционных потоков. Это осуществлено на основе предложенной методики расчета интегрального показателя геоэкономического риска стран и разработанного алгоритма исследования и оценки геоэкономических рисков стран. На этой основе сформирована модель оценки миграционной привлекательности страны для прогнозирования будущих миграционных потоков.

Оценка развития институциональной среды регулирования процессов международной миграции на глобальном, региональном и национальном уровнях позволила концептуализировать модель многоуровневого информационного поля, что позволяет усовершенствовать коммуникационные связи между субъектами регулирования процессов международной миграции. Теоретически обоснованы и разработаны концептуальные основы институциональной модели регионального регулирования миграционных процессов, в которой структурированы субъекты

формальной и неформальной институциональной среды регионального регулирования международной миграции, выделены функции региональной миграционной политики, сформулированы направления ее реализации для получения страной преимуществ, снижения геоэкономических рисков международной миграции.

Ключевые слова: международная миграция, эмиграция, иммиграция, интеграция мигрантов, миграционный мотив, миграционная привлекательность, миграционные политика, региональная интеграция, геоэкономические трансформации, геоэкономические риски, беженцы, денежные переводы мигрантов.

SUMMARY

Shymanska K.V. International migration of human resources in the conditions of geo-economic transformations. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences on speciality 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2019.

The purpose of the dissertation is to develop of the methodology of human resources international migration study in the conditions of geo-economic transformations, to formulate of its preconditions and socio-economic consequences, to ground the conceptual foundations of regulation of international migration.

The methodological identification of theoretical and conceptual provisions of the study of international migration in modern globalization processes is carried out. It also substantiates the influence of the gender-age and educational-professional structure of migrants on the formation and redistribution of human resources of countries and regions. The expediency as well as directions of using the institutional approach in forming the theoretical and methodological basis for the study of international migration of human resources are formulated. The influence of geo-economic transformations on the international migration of human resources through the definition of their current trends is outlined. As the result, the cause-effect relation of migration between countries and regions of the world with the ecological and natural type of geo-economic risks are described. The tendencies of migration of refugees as a special category of migrants from the post-conflict territories were revealed as well as the action of the political and security type on the formation of the factors of pushing out was specified. Identified the importance of international migration and money remittances for the country's economic development, the formation and development of human resources, poverty alleviation, as well as the preconditions and socio-economic results of migration processes in Ukraine are assessed. The factors of formation of migration motives in the context of their connection with geo-economic risks are systematized. The level of geo-economic risks of countries in the comparative aspect is estimated and their connection with formation of migration flows is outlined. On this basis, the model of estimation of the country's attractiveness of the country was formulated and substantiated in order to provide the possibility of forecasting future migration flows. The development of the institutional environment for the regulation of international migration processes at the global, regional and national levels are evaluated the new approaches to the formation of conceptual foundations for its regulation was substantiated.

Keywords: international migration, emigration, immigration, migrant integration, migration motive, migration attractiveness, migration policy, regional integration, geo-economic transformations, geo-economic risks, refugees, remittances.

ШИМАНСЬКА КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

**МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ
В УМОВАХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 26.04.2019 р.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 182

Віддруковано з оригіналу макету замовника.
Центр оперативного друку «Документ Принт»
ФОП Кушнір Ю.В.
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх, оф. 114.
Тел. 067 390 20 88
